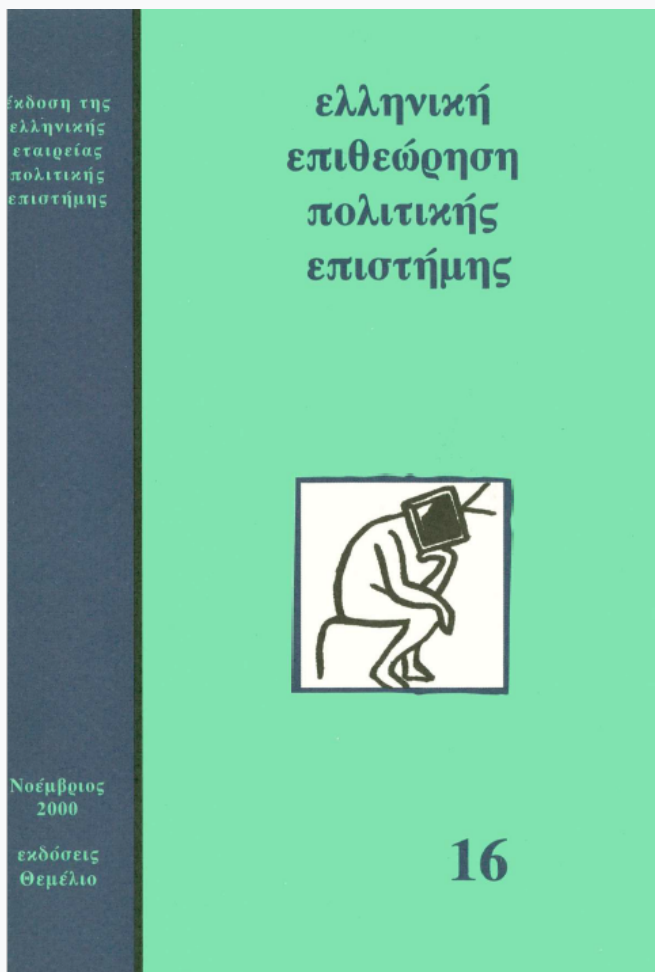

Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης

Τόμ. 16 (2000)

Αφιέρωμα: Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης

**Η πολιτική κουλτούρα και τα μέσα επικοινωνίας.
Η περίπτωση των φοιτητών της Αθήνας**

Νίκος Δεμερτζής, Αντώνης Αρμενάκης

doi: [10.12681/hpsa.15185](https://doi.org/10.12681/hpsa.15185)

Copyright © 2017, Νίκος Δεμερτζής, Αντώνης Αρμενάκης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Δεμερτζής Ν., & Αρμενάκης Α. (2017). Η πολιτική κουλτούρα και τα μέσα επικοινωνίας. Η περίπτωση των φοιτητών της Αθήνας. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 16, 34–71. <https://doi.org/10.12681/hpsa.15185>

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ ΚΑΙ ΤΑ ΜΕΣΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

Στο άρθρο αυτό επιχειρείται, βάσει δειγματοληπτικής έρευνας, μια πρώτη συστηματική καταγραφή και ερμηνεία των πολιτικών στάσεων και αντιλήψεων των φοιτητών και της σχέσης τους με τα ΜΜΕ. Επίσης, εξετάζεται η συσχέτιση ορισμένων βασικών παραμέτρων της πολιτικής τους κουλτούρας, όπως η πολιτική δυσαρέσκεια και η ικανοποίηση από τη δημοκρατία, με την από μέρους τους χρήση και αξιολόγηση των μέσων ενημέρωσης, ώστε να αναδειχθούν οι όποιες ιδιαιτερότητες της κοινωνικής κατηγορίας «φοιτητές».

Από την ανάλυση των αποτελεσμάτων προέκυψε ότι οι φοιτητές επιδεικνύουν σχετικά μεγαλύτερο ενδιαφέρον για την πολιτική σε σύγκριση με τον γενικό πληθυσμό, διακατέχονται από αποξένωση, πολιτικό κυνισμό και αναρμοδιότητα περί την πολιτική. Αν και καταφέρονται αρνητικά για τα κόμματα και τις φοιτητικές παρατάξεις, ένας στους τρεις δηλώνει ικανοποίηση από τη λειτουργία της δημοκρατίας στη χώρα. Η υψηλή τηλεθέαση δε σχετίζεται με το ενδιαφέρον για την πολιτική· συσχετίζεται όμως με την αυξημένη ικανοποίηση από τη δημοκρατία και την περιορισμένη αίσθηση πολιτικής αρμοδιότητας, ένδειξη ότι συμβάλλει στη θεαματικοποίηση του πολιτικού γίγνεσθαι και στην αδρανοποίηση των πολιτών-τηλεθεατών. Τέλος, ορισμένες τάσεις αρνητισμού κι αποξένωσης προϋπάρχουν και λειτουργούν ανεξάρτητα από την έκθεση στην τηλεοπτική και έντυπη ειδησεογραφία.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Όταν μετά το 1985 άρχισαν συστηματικές έρευνες πολιτικής κουλτούρας στην Ελλάδα, παρά το γεγονός ότι εκτός από την ανάλυση της ελληνικής πολιτικής κουλτούρας σε εθνικό επίπεδο επιστημάν-

* Αναπληρωτής καθηγητής στο τμήμα Επικοινωνίας και ΜΜΕ του Πανεπιστημίου Αθηνών.

** Λέκτορας στο τμήμα Επικοινωνίας και ΜΜΕ του Πανεπιστημίου Αθηνών.

θηκε η ανάγκη διεξαγωγής ερευνών και σε επίπεδο πολιτικής υποκουλτούρας,¹ οι φοιτητές δεν είχαν αποτελέσει αντικείμενο συστηματικής ανάλυσης.² Αυτό οφείλεται, αφενός, στη μεγάλη κάμψη του φοιτητικού κινήματος μετά το 1986-87 και στην περιορισμένη επίδρασή του στα τεκταινόμενα της κεντρικής πολιτικής σκηνής, αφετέρου, στο γεγονός ότι ο φοιτητικός πληθυσμός είναι ιδιαίτερα μεταβατικός και αριθμητικά περιορισμένος ως κοινωνική κατηγορία, οι βασικές πολιτικές αντιλήψεις της οποίας διαμορφώνονται νωρίτερα, κατά την παιδική και εφηβική ηλικία.³

Όπως και να έχει πάντως, η σταδιακή μείωση της συμμετοχής στις φοιτητικές εκλογές και η αποδυνάμωση των φοιτητικών κινητοποιήσεων, προπαντός μετά τη δεκαετία του 1990, θεωρήθηκαν ενδείξεις σοβαρής αποπολιτικοποίησης και επακόλουθο της γενικότερης κρίσης αντιπροσώπευσης και απαξίωσης της πολιτικής, που εκδηλώνεται όχι μόνο στην Ελλάδα του τέλους της μεταπολίτευσης, αλλά και σε πολλές άλλες χώρες.

Με βάση την υπόθεση ότι η δυστροπία των φοιτητών/τριών που παρατηρείται κατά την τελευταία δεκαετία, απέναντι στις παρατάξεις αλλά και σε ποικίλους θεσμούς του δημόσιου βίου, δεν αντιπροσωπεύει πιστά τις απόψεις και τις προδιαθέσεις των νέων αυτών για την πολιτική ως αξία, για το πολιτικό σύστημα και το πολιτικό προσωπικό, αναλάβαμε τη διεξαγωγή σχετικής δειγματοληπτικής έρευνας η οποία χρηματοδοτήθηκε από την Επιτροπή Ερευνών του Πανεπιστημίου Αθηνών. Στην έρευνα επιχειρήθηκε η καταγραφή των πολιτικών χαρακτηριστικών των φοιτητών/τριών, καθώς και ο προσδιορισμός των κυριότερων παραμέτρων που συμβάλλουν στη διαμόρφωσή τους.

1. Βλ. ενδεικτικά Νίκος Δεμερτζής, «Εισαγωγή στην ελληνική πολιτική κουλτούρα. Θεωρητικά και ερευνητικά ζητήματα», στο Νίκος Δεμερτζής (επιμ.), *Η ελληνική πολιτική κουλτούρα σήμερα*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1994, σ. 7-39.

2. Βεβαίως στο διάστημα αυτό εμφανίστηκαν στον Τύπο ποικίλες σφυγμομετρήσεις του φοιτητικού πληθυσμού, με αφορμή σχεδόν πάντα τις φοιτητικές εκλογές. Στα περισσότερα δημοσιεύματα, στα ρεπορτάζ με τις προβλέψεις και τα κομματικά επινίκια, επαναλαμβάνονταν στερεοτυπικά πένθημα σχόλια για τη «χαμένη γενιά της μεταπολίτευσης». Βλ. ενδεικτικά, έρευνα των *Νέων*, 26, 27 και 28 Σεπτεμβρίου 1988, και του *Οικονομικού Ταχυδρόμου*, 1.7.92.

3. Ίσως για το λόγο αυτό κυρίως η Μάρω Παντελίδου-Μαλούτα αφιέρωσε μεγάλο μέρος της έρευνάς της στη διαχρονική μελέτη της πολιτικής φυσιολογίας των εφήβων. Βλ. σχετικά *Πολιτικές στάσεις και αντιλήψεις στην αρχή της εφηβείας*, εκδ. Gutenberg. Αθήνα 1987, και «Οι έφηβοι της αλλαγής», στο *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τχ. 80 (1991), σ. 41-69.

2. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ - ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Ο «πληθυσμός» στον οποίο αναφέρεται η έρευνα αποτελείται από τους 50.000 ενεργούς ή σχεδόν ενεργούς φοιτητές/τριες όλων των ΑΕΙ της Αθήνας και του Πειραιά. Τα στοιχεία τα σχετικά με τη σύνθεση του φοιτητικού πληθυσμού προέρχονται από τους επίσημους πίνακες της Ανωτάτης Εκπαίδευσης του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, στους οποίους κατανέμονται ανά εκπαιδευτικό ίδρυμα, ανά σχολές και τμήματα γνωστικών αντικειμένων, και ανά φύλο. Από τον πληθυσμό αυτό επελέγη ένα στατιστικά αντιπροσωπευτικό δείγμα 480 ατόμων ως εξής:⁴ Αρχικά, βάσει της μεθόδου δειγματοληψίας κατά στρώματα, με κριτήριο τον αριθμό φοιτητών ανά ΑΕΙ. Στη συνέχεια, επελέγησαν τα γνωστικά αντικείμενα των διαφόρων τμημάτων, με κριτήριο την καλύτερη δυνατή κάλυψη των διαφορετικών γνωστικών αντικειμένων για τις θετικές και τις ανθρωπιστικές επιστήμες. Τέλος, σχετικά με την αντιπροσώπευση των δύο φύλων, υιοθετήθηκε η δειγματοληψία ποσοτώσεων, ώστε να τηρηθεί η αναλογία του πληθυσμού ως προς το φύλο των φοιτητών.

Σύμφωνα με το σχεδιασμό της έρευνας, η δειγματοληπτική συλλογή των στοιχείων έγινε με χρήση δομημένου ερωτηματολογίου, το οποίο εφαρμόστηκε με τη μέθοδο των προσωπικών συνεντεύξεων. Οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν από φοιτητές του Τμήματος ΕΜΜΕ στους οικείους πανεπιστημιακούς χώρους των φοιτητών του δείγματος, τον Μάιο του 1997. Μετά τη συλλογή του πρωτογενούς υλικού δημιουργήθηκε ένα ηλεκτρονικό αρχείο των δεδομένων της έρευνας, των οποίων ο έλεγχος και η στατιστική επεξεργασία και ανάλυση έγιναν με τη χρήση του στατιστικού πακέτου SPSS. Ειδικά μεθοδολογικά ζητήματα (κατασκευή δεικτών και τυπολογιών), τα οποία διευκολύνουν την κατανόηση της ανάλυσης που ακολουθεί, διευκρινίζονται στο παράρτημα, στο τέλος του κειμένου.

4. Βλ. σχετικά, W.G. Cochran, *Sampling Techniques*, 3η έκδ., John Wiley & Sons, 1977.

3. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ - ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Στις παρακάτω σελίδες παρουσιάζονται και αναλύονται τα αποτελέσματα που προέκυψαν από το συσχετισμό των διαφόρων μεταβλητών. Βασικοί άξονες είναι: α) η σχέση των φοιτητών/τριών με την πολιτική εν γένει· β) η σχέση και οι στάσεις τους απέναντι στα ΜΜΕ· γ) η συσχέτιση ορισμένων μεταβλητών της πολιτικής τους κουλτούρας (π.χ. πολιτική δυσανεμία, ικανοποίηση από τη δημοκρατία, κλπ.) με την από μέρους τους χρήση και αξιολόγηση των μέσων ενημέρωσης.

Κατά την ανάλυση των ευρημάτων, όπου αυτό ήταν εφικτό, έγινε σύγκριση των τιμών διαφόρων μεταβλητών που αφορούν τους φοιτητές με αντίστοιχες ή παρόμοιες μεταβλητές από έρευνες για τη νεολαία και τον γενικό πληθυσμό. Κατ' αυτόν τον τρόπο επιχειρήθηκε να αναδειχθούν οι όποιες ιδιαιτερότητες της κοινωνικής κατηγορίας «φοιτητές».

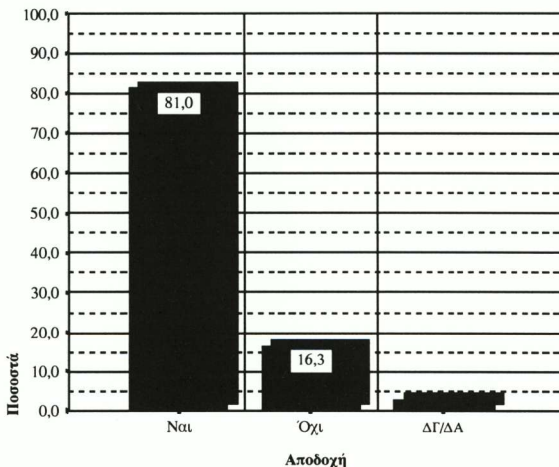
4. ΑΡΙΣΤΕΡΑ-ΔΕΞΙΑ, ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝ, ΑΙΣΘΗΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ, ΤΙΣ ΦΟΙΤΗΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΑΞΕΙΣ ΚΑΙ ΙΚΑΝΟΠΟΙΗΣΗ ΑΠΟ ΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Σε αρκετές χώρες, χρόνια τώρα και κυρίως μετά το 1989, για μεγάλο τμήμα του πληθυσμού η διαίρεση Αριστεράς-Δεξιάς έχει χάσει μέρος της σημασίας της. Εδώ και μία πενταετία, στην Ελλάδα, γύρω στο 7-10% του πληθυσμού είτε δεν απαντά λόγω άγνοιας ή αδυναμίας, είτε αρνείται συνειδητά να αυτοτοποθετηθεί στη συνήθη 10βάθμια κλίμακα Αριστεράς-Δεξιάς που χρησιμοποιείται σε έρευνες πολιτικής κουλτούρας και κοινής γνώμης (όπου 1=άκρο Αριστερά και 10=άκρο Δεξιά). Για αρκετούς από τους υπόλοιπους, το ακριβές νόημα της εν λόγω διαίρεσης παραμένει αμφίσημο, παρ' όλη τη σχεδόν παγιωμένη σύγκλιση στο κέντρο (ή ίσως εξαιτίας της). Στην έρευνά μας, το 16,3% των φοιτητών/τριών απορρίπτει την κλίμακα αυτή,⁵ ποσοστό 2,7% αποφεύγει να αυτοτοποθετηθεί, ενώ οι υπόλοιποι/ες τοποθετούν τον εαυτό τους κυρίως στο κέντρο, με περίπου ισόροπη κατανομή ένθεν και ένθεν, και με τη μέση τιμή να κυμαίνεται στο 5,2.

5. Σε πρόσφατη έρευνα της V.PRC (1997), το αντίστοιχο ποσοστό στη νεολαία ηλικίας 15-29 ετών είναι 15%.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1

Αποδοχή της κλίμακας Αριστεράς-Δεξιάς

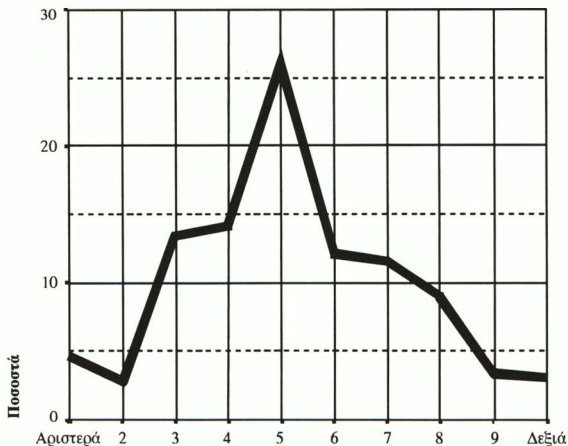

Συγκρίνοντας τα ευρήματα αυτά με τα αποτελέσματα πρόσφατων πανελλαδικών ερευνών πολιτικής κουλτούρας, διαπιστώνει κανείς ότι το φοιτητικό πρότυπο αυτοτοποθέτησης στην κλίμακα Αριστεράς-Δεξιάς είναι σχεδόν παρόμοιο με εκείνο του γενικού πληθυσμού. Έτσι, σε έρευνα του ΕΚΚΕ,⁶ η αντίστοιχη μέση τιμή προσδιορίζεται στο 5,4 ενώ ποσοστό 11,3% δεν τοποθετούνται στην κλίμακα. Ωστόσο παρατηρούνται δύο διαφορές μεταξύ του γενικού πληθυσμού και των φοιτητών: η μία αφορά στην αύξηση της τιμής «5-κέντρο» κατά 8 περίπου ποσοστιαίες μονάδες, και η άλλη στην υπεροχή του γενικού πληθυσμού στην τιμή «10-άκρα δε-

6. Δ. Δώδος - Π. Καφετζής - Η. Νικολακόπουλος, «Εκλογές 1996: Διαστάσεις πολιτικής συμπεριφοράς και πολιτικής κουλτούρας», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τχ. 92-93, 1997, σ. 241-266. Οι παραλληλισμοί είναι αρχικώς ενδεικτικοί αλλά όχι ευθέως συγκρίσιμοι, μια και αφορούν διαφορετικές έρευνες με άλλα δείγματα και υποθέσεις εργασίας.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2

Αυτοτοποθέτηση στην κλίμακα Αριστεράς-Δεξιάς

ξιά» κατά 5%. Από την άποψη αυτή, σε σύγκριση με τον γενικό πληθυσμό, οι φοιτητές/τριες είναι λιγότερο κεντρώοι/ες και λιγότερο οπαδοί ακραίων δεξιών τοποθετήσεων.

Σαφώς αυξημένο είναι το ενδιαφέρον των φοιτητών/τριών για την πολιτική τόσο σε σύγκριση με την υπόλοιπη νεολαία, όσο και με τον γενικό πληθυσμό. Συγκρίνοντας τα στοιχεία της έρευνάς μας με τα αποτελέσματα παλαιότερων ερευνών της V.PRC και του ΕΚΚΕ,⁷ προκύπτει ότι: α) Το ποσοστό (51,1%) των φοιτητών/τριών που, αθροιστικά, ενδιαφέρεται «πολύ» ή «αρκετά» για την πολιτική κυμαίνεται περί τις δέκα ποσοστιαίες μονάδες πάνω από εκείνο του γενικού πληθυσμού (40,9%), και τριάντα μονάδες πάνω από το αντίστοιχο της νεολαίας (21,1%).⁸ β) Το ποσοστό των φοι-

7. Στο ίδιο.

8. Αυτό διασταυρώνεται και από παλαιότερη έρευνα της MRB, όπου το ποσοστό ενδιαφέροντος για την πολιτική ανήρχετο σε 52% (βλ. *Ελευθεροτυπία*, 26.3.96).

τητών/τριών που αδιαφορούν για την πολιτική (δηλαδή απάντησαν «καθόλου») είναι πολύ χαμηλό (9,2%) σε σύγκριση με τους υπόλοιπους νέους και νέες, που στην έρευνα της V.PRC εκτινάσσεται στο 46,6% (βλ. Πίνακα 1).

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Ενδιαφέρον για την πολιτική

«...ενδιαφέρεσαι για την πολιτική;»	Φοιτητές/τριες %	Νέοι/ες %	Γενικός πληθυσμός %
Πολύ	13,8	4,9	15,6
Αρκετά	37,3	16,2	25,3
Λίγο	39,8	32,3	31,9
Καθόλου	9,1	46,6	27,2
Σύνολο	100,0	100,0	100,0

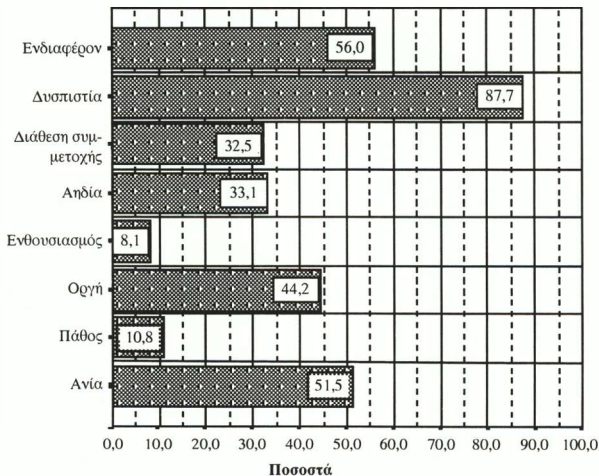
Από την επεξεργασία των απαντήσεών τους σχετικά με τους λόγους στους οποίους οι ίδιοι απέδωσαν το ενδιαφέρον ή την αδιαφορία τους προς την πολιτική, διαπιστώθηκε ότι αυτοί είναι πρωτίστως ηθικοί και κοινωνιοκεντρικοί (κοινό καλό, καθήκον κλπ.) και πολύ λιγότερο καθαρά ατομοκεντρικοί και εγωιστικοί (25% έναντι 10,9%).⁹ Να σημειωθεί δε ότι το 22,4% των ερωτηθέντων βασιίζει το ενδιαφέρον του στην αναξιοπιστία των πολιτικών, απάντηση διαφορούμενη αφού μπορεί να παραπέμπει τόσο στο αίτημα της ηθικής αποκατάστασης της πολιτικής, όσο και στην ατομική εγρήγορση για την κατοχύρωση ατομικών ωφελημάτων, λόγω ακριβώς της αθέτησης των υπεσχημένων σε μια περίοδο κρίσης και αβέβαιων προοπτικών επαγγελματικής αποκατάστασης. Σε κάθε περίπτωση όμως, αναδεικνύεται εμμέσως το αίτημα μιας πιο υπεύθυνης άσκησης της πολιτικής εξουσίας. Τέλος, για το 21,1%, το πολιτικό ενδιαφέρον εδράζεται σε ανάγκες ενημέρωσης και προσανατολισμού.

Το υψηλό πολιτικό ενδιαφέρον των φοιτητών/τριών συνδυάζεται με τις διαθέσεις τους προς την πολιτική ως αξία και δραστη-

9. Η σχετική ερώτηση ήταν ανοικτή και απαιτούσε από όλους τους ερωτηθέντες να σημειώσουν τρεις, κατά σειρά προτεραιότητας, λόγους για τους οποίους ενδιαφέρονται ή αδιαφορούν για την πολιτική. Οι απαντήσεις κωδικοποιήθηκαν εκ των υστέρων.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3

Διαθέσεις για την πολιτική

ριότητα: εξετάζοντας τις απαντήσεις τους στην ερώτηση «Όταν μιλάμε για πολιτική έρχονται στο νου μας διάφορα πράγματα. Εσένα η πολιτική σου προξενεί ...» προκύπτει (βλ. διάγραμμα 3) ότι τα θετικά συναισθήματα (ενδιαφέρον, διάθεση συμμετοχής, ενθουσιασμός, πάθος) υπολείπονται κατά πολύ των αρνητικών (δυσπιστία, αηδία, οργή, ανία).

Εντύπωση όμως προκαλεί το γεγονός ότι ποσοστό 35,6% των φοιτητών δηλώνει ικανοποίηση από τη λειτουργία της δημοκρατίας, όταν το αντίστοιχο ποσοστό στον εθνικό πληθυσμό, βάσει της έρευνας του ΕΚΚΕ, κυμαίνεται γύρω στο 29%.

Τα παραπάνω υποδηλώνουν ότι, εντός του ρευστού περιβάλλοντος του τέλους(;) της μεταπολίτευσης, ο ρυθμός απαξίωσης της πολιτικής στη συνείδηση των φοιτητών/τριών είναι βραδύτερος απ' ό,τι στην υπόλοιπη νεολαία και τον γενικό πληθυσμό. Έτσι,

προσδίδουν αξία στην πολιτική αλλά δε γοητεύονται ιδιαίτερα από τη θεσμική έκφραση της παραδοσιακής πολιτικής αντιπαράθεσης στον δικό τους χώρο: τις φοιτητικές παρατάξεις. Σε ερώτηση πόση συμπάθεια αισθάνονται για ορισμένους θεσμούς, απαντώντας βάσει μιας 10-βάθμιας κλίμακας συμπάθειας, όπου «1=καθόλου» και «10=μεγάλη συμπάθεια», η μέση τιμή για τις φοιτητικές παρατάξεις ανέρχεται σε 4,1. Τελευταίο στην κλίμακα συμπάθειας είναι το ελληνικό δημόσιο με μέση τιμή 3 (βλ. Παράρτημα).

Επίσης, σε σχετική ερώτηση εάν ψήφισαν στις φοιτητικές εκλογές της 9ης Απριλίου 1997, ποσοστό 50,8% δήλωσε ότι ψήφισε τελικά κάποια παράταξη, ενώ το 45,4% δήλωσε ότι απείχε. Επίσης, το 3,8% δήλωσε ότι ψήφισε άκυρο ή λευκό. Ένας στους/στις δύο, δηλαδή, δήλωσε ότι δε συμμετείχε στη διαδικασία ανάδειξης εκπροσώπων στα διάφορα πανεπιστημιακά όργανα. Η ίδια, πάνω-κάτω, εικόνα παρουσιάζεται και με τη συμμετοχή στις φοιτητικές εκλογές της 1ης Απριλίου 1998, όπου σύμφωνα τουλάχιστον με δημοσιογραφικές εκτιμήσεις, «οι μισοί φοιτητές γύρισαν την πλάτη στις κάλπες».

5. ΣΤΑΣΕΙΣ ΠΡΟΣ ΤΑ ΚΟΜΜΑΤΑ

Εκτός από την αντιπάθεια προς τις φοιτητικές παρατάξεις, η συντριπτική πλειονότητα (88,5%) των φοιτητών δηλώνει ότι δεν είναι μέλος κάποιου κόμματος ή κοιμματικής νεολαίας. Παρόλο, όμως, που στην προηγούμενη κλίμακα συμπάθειας τα πολιτικά κόμματα βαθμολογήθηκαν με σχετικά χαμηλή μέση τιμή (3,7), ποσοστό 70% δήλωσε ότι στις εκλογές του 1996 ψήφισε κάποιο κόμμα (ίσως λόγω και της υποχρεωτικότητας της ψήφου). Όπως και να έχει πάντως, για τα κόμματα που υποστήριξαν νιώθουν μάλλον αδιάφορα. Στην ερώτηση «*πώς αισθάνεσαι όταν κατηγορούν το κόμμα που υποστηρίζεις;*», πήραμε τις εξής απαντήσεις: *σαν να κατηγορούν εμένα* (2,5%), *συνήθως δεν αντιδρώ αλλά στεναχωριέμαι* (2,3%), *είναι δικαίωμα των άλλων να εκφράζουν την άποψή τους* (59,8%), *μένω εντελώς αδιάφορος* (16,7%), *δεν υποστηρίζω κάποιο κόμμα* (18,8%).

Η στάση αυτή, της *επιφυλακτικής αδιαφορίας*, φαίνεται και από τις απαντήσεις που δόθηκαν σε ερώτηση σχετικά με το πώς αισθάνονται για τα πιο γνωστά ελληνικά πολιτικά κόμματα, όπου κα-

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Τοποθέτηση των κομμάτων στην κλίμακα Αριστεράς-Δεξιάς

	ΠΑΣΟΚ		Ν.Δ.		ΚΚΕ		ΣΥΝ		ΔΗΚΚΙ		ΠΟΛΑΝ	
	Φοιτητές πλήθ.	%	Φοιτητές πλήθ.	%	Φοιτητές πλήθ.	%	Φοιτητές πλήθ.	%	Φοιτητές πλήθ.	%	Φοιτητές πλήθ.	%
Αριστερά	1	0,8	2,7	1,3	41,7	57,4	5,0	21,2	1,5	3,8	1,3	1,5
	2	0,6	4,1	0,4	25,2	19,6	14,2	22,7	3,5	3,8	0,8	1,5
	3	2,7	9,1	0,2	13,3	8,7	28,3	27,9	11,0	9,3	0,4	3,3
	4	7,3	19,2	0,2	5,8	4,9	26,7	14,5	20,8	24,2	1,0	3,3
	5	28,1	37,5	1,7	4,0	2,3	11,9	6,0	23,3	32,9	3,3	9,8
	6	22,9	10,1	5,2	6,4	1,7	2,7	1,2	10,4	8,4	10,6	12,6
	7	16,9	7,4	11,3	9,8	0,4	0,3	1,5	0,7	6,5	3,9	17,7
	8	9,4	3,3	28,3	17,9	0,2	0,8	0,6	0,8	3,8	1,8	23,1
	9	2,3	1,3	27,9	17,7	0,4	0,3	0,4	0,3	0,8	0,5	18,3
Δεξιά	10	2,9	1,4	19,8	37,8	1,7	0,9	1,5	0,8	1,9	1,1	11,9
ΔΓ/ΔΑ		6,0	3,8	5,4	3,0	3,6	7,3	4,1	16,5	10,3	11,5	6,8
Σύνολο		100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Πηγή: Έρευνα Τμήματος Επικοινωνίας & ΜΜΕ Πανεπιστήμιο Αθηνών (φοιτητές) και Δ. Δώδος - Π. Καφετζής - Η. Νικολακόπουλος, «Εκλογές 1996: Διαστάσεις πολιτικής συμπεριφοράς και πολιτικής κοιλότητας», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τχ. 92-93, 1997 (γενικός πληθυσμός).

ταρχήν, ποσοστό 4% δεν απάντησε καν. Η μεγάλη πλειονότητα δήλωσε ότι νιώθει «ούτε κοντά, ούτε μακριά», «μακριά», ή και «πολύ μακριά» από τα κόμματα. Ενδιαφέρον, όμως, παρουσιάζει η εκμέτρηση των φοιτητών/τριών κατηγοριακή πρόσληψη και, κατ'έκταση, η τοποθέτηση των πολιτικών κομμάτων στην κλίμακα «Αριστερά-Δεξιά» σε σύγκριση με τις επιλογές του γενικού πληθυσμού. Από τα στοιχεία του Πίνακα 2 καταγράφεται μια ορισμένη απόσταση ανάμεσα στις δύο κατηγορίες υπό την έννοια ότι οι φοιτητές/τριες αντιλαμβάνονται:

- το ΠΑΣΟΚ ως πρωτίστως κεντροδεξιό κόμμα, ενώ ο γενικός πληθυσμός το τοποθετεί στην κεντροαριστερά,
- τη Ν.Δ. ως ελαφρώς λιγότερο δεξιό κόμμα, και το ΚΚΕ ως λιγότερο αριστερό απ'όσο τα θεωρεί ο γενικός πληθυσμός,
- το ΣΥΝ ως κόμμα στα αριστερά του κέντρου παρά ως κόμμα του αριστερού άκρου της κλίμακας, όπως συμβαίνει με τον γενικό πληθυσμό,
- το ΔΗΚΚΙ ως κόμμα που εκτείνεται στις παρυφές τόσο της κεντροαριστεράς όσο και της κεντροδεξιάς, και
- την ΠΟΛΑΝ ως κόμμα δεξιό που όμως έχει πιο ισχυρές κεντρομόλους τάσεις σε σύγκριση με τη Ν.Δ.

Πάντως, υπό τις συνθήκες αυτές, για το ΠΑΣΟΚ και το ΣΥΝ οι φοιτητές/τριες θα πρέπει να θεωρούνται δυνητικοί ψηφοφόροι αφού εκεί συγκεντρώνονται τα υψηλότερα ποσοστά στη δήλωση: «θα μπορούσα να ψηφίσω το κόμμα αυτό», σε σχέση με τα άλλα κόμματα (βλ. Πίνακα 3).

Συνεκτιμώντας τα παραπάνω δεδομένα, θα μπορούσε να πει κανείς ότι η συναισθηματική απόσταση των φοιτητών/τριών από τα κόμματα δεν κορυφώνεται σε έντονο αντικομματικό σύνδρομο,

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

Δυνητικοί ψηφοφόροι

	ΠΑΣΟΚ %	Ν.Δ. %	ΚΚΕ %	ΣΥΝ %	ΔΗΚΚΙ %	ΠΟΛΑΝ %
Θα μπορούσαν να ψηφίσουν	54,4	37,7	15,4	46,7	13,5	16,7
Δε θα ψήφιζαν σε καμία περίπτωση	30,4	48,3	68,1	39,0	67,5	67,1
ΔΓ/ΔΑ	15,2	14,0	16,5	14,4	19,0	16,3
Σύνολο	100	100	100	100	100	100

αλλά, για την ώρα, παραπέμπει σε ένα είδος επιφυλακτικού ή/και αδιάφορου πραγματισμού. Θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει ότι, σε αντίθεση προς την υπόλοιπη νεολαία και μάλιστα προς τις νεότερες ηλικιακές ομάδες των 14-18 ετών (οι οποίες διάκεινται πολύ πιο αρνητικά απέναντι στα κόμματα), παρουσιάζουν αυτά τα χαρακτηριστικά, διότι προσδοκούν την οσονούπω ένταξή τους στο σύστημα με όχημα το πτυχίο. Η προσδοκία αυτή ωστόσο έχει τα όριά της.

6. Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΥΣΑΡΕΣΚΕΙΑ ΣΤΗ ΦΟΙΤΗΤΙΚΗ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗ: ΜΙΑ ΠΡΩΤΗ ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ

Για τον προσδιορισμό της πολιτικής δυσαρέσκειας, χρησιμοποιήσαμε τους δείκτες της «πολιτικής αποξένωσης», της «πολιτικής δυσπιστίας/κνισμού», της αίσθησης της «ανταπόκρισης του συστήματος», και της «πολιτικής ικανότητας». Μεταχειριστήκαμε δηλαδή την πολιτική δυσαρέσκεια ως μια τετραδιάστατη έννοια γένους. Σε κάθε έναν από αυτούς τους δείκτες (ή αλλιώς τέσσερις διαστάσεις της πολιτικής δυσαρέσκειας) αντιστοιχούν τρεις διαφορετικές ερωτήσεις-μεταβλητές (σύνολο ερωτήσεων 12). Επρόκειτο για τις εξής τέσσερις τριάδες ερωτήσεων ή δηλώσεων συμφωνίας/διαφωνίας:

Α. Πολιτικός κνισμός/δυσπιστία: α) πιστεύεις ότι υπάρχει διαφθορά στη δημόσια ζωή της χώρας μας; β) σε ποιο βαθμό νομίζεις ότι κυβερνάται η χώρα για το γενικό καλό των πολιτών; γ) πόσο συχνά πιστεύεις ότι η κυβέρνηση κάνει σωστές ενέργειες στα διάφορα θέματα;

Β. Πολιτική αποξένωση: α) νομίζεις ότι οι πολιτικοί στη χώρα μας υπερασπίζονται τις θεμελιώδεις αξίες στις οποίες κι εσύ πιστεύεις; β) όποιος αποκτήσει την εξουσία κοιτάζει πάντα τα προσωπικά του συμφέροντα; γ) δε βρίσκω πολλά στο σύστημα διακυβέρνησης της χώρας που να με κάνουν υπερήφανο/η.

Γ. Ανταπόκριση του πολιτικού συστήματος: α) τους πολιτικούς δεν τους πολυενδιαφέρει τι σκέφτονται άτομα σαν κι εμένα; β) αυτοί που εκλέγονται στο κοινοβούλιο χάνουν γρήγορα την επαφή τους με τον κόσμο; γ) τα κόμματα ενδιαφέρονται μόνο για την ψήφο των πολιτών και όχι για τη γνώμη τους.

Δ. Πολιτική ικανότητα: α) άνθρωποι σαν κι εμένα δεν έχουν καμιά επιρροή στο έργο της κυβέρνησης; β) η ψήφος είναι το μόνο

μέσο που έχουν οι πολίτες για να επηρεάσουν τον τρόπο με τον οποίο η κυβέρνηση χειρίζεται τα πράγματα γ) ορισμένες φορές η πολιτική φαίνεται τόσο μπερδεμένη που ένα άτομο σαν κι εμένα δεν μπορεί να καταλάβει τι συμβαίνει πραγματικά.

Στις αμέσως επόμενες ενότητες αναλύονται τα στοιχεία που προέκυψαν από τις απαντήσεις που δόθηκαν στις παραπάνω ερωτήσεις, καθώς και από το συνδυασμό των τεσσάρων δεικτών της πολιτικής αποξένωσης.

7. ΔΥΣΠΙΣΤΙΑ ΚΑΙ ΑΙΣΘΗΣΗ ΔΙΑΦΘΟΡΑΣ

Στη συνείδηση του φοιτητικού πληθυσμού, το πολιτικό σύστημα (όχι απλώς η κυβέρνηση) και οι λειτουργοί του δε φαίνεται να ανταποκρίνονται στα καθήκοντά τους. Δεν είναι τυχαίο ότι το 79% περίπου θεωρεί τα κόμματα ψηφοσυλλεκτικούς μηχανισμούς που δεν ενδιαφέρονται για τη γνώμη των πολιτών. Όπως και στον υπόλοιπο πληθυσμό και τη νεολαία, στους φοιτητές/τριες καταγράφεται μια αμφισβήτηση του πολιτικού συστήματος που συνοδεύεται από μια αίσθηση πολιτικού κυνισμού και αποξένωσης. Είναι ενδεικτικές οι απαντήσεις που έδωσαν στις τρεις ερωτήσεις διά των οποίων καταγράφεται, στην παρούσα έρευνα, ο πολιτικός κυνισμός ή η δυσπιστία απέναντι στο σύστημα (βλ. Πίνακα 4).

Θα έλεγε κανείς ότι τα ευρήματα αυτά παραπέμπουν σε μια αντίληψη περί ηθικής απαξίωσης της δημόσιας σφαιράς στην Ελλάδα, και σε ένα έλλειμμα κανονιστικότητας στον συλλογικό μας βίο.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

Πολιτικός κυνισμός

A. Διαφθορά στη δημόσια ζωή (%)	B. Διακυβέρνηση για το γενικό καλό (%)	Γ. Συχνότητα επιλογής σωστών ενεργειών από την κυβέρνηση (%)			
Πολλή	41,9	Σε πολύ μεγάλο βαθμό	0,4	Πάντοτε	0,4
Αρκετή	47,9	Σε μεγάλο βαθμό	4,2	Ως επί το πλείστον	10,6
Λίγη	6,7	Σε μέτριο βαθμό	42,1	Μερικές φορές	72,7
Πολύ λίγη	0,4	Σε λίγο βαθμό	30,6	Ποτέ	6,9
ΔΓ/ΔΑ	3,1	Σε πολύ λίγο βαθμό	22,7	ΔΓ/ΔΑ	9,4
Σύνολο	100	Σύνολο	100	Σύνολο	100

Πρόκειται βεβαίως για μια προσλαμβανόμενη έλλειψη κανόνων στη διαχείριση των δημόσιων πραγμάτων, η οποία, λίγο ως πολύ, συνεπάγεται τη μεσοπρόθεσμη και μακροπρόθεσμη απονομιμοποίηση του συστήματος. Αυτή, ωστόσο, δεν οδηγεί (ακόμη;) σε δυναμικές συμπεριφορές και πράξεις αμφισβήτησης μαζικής κλίμακος. Είναι μια βουβή αμφισβήτηση και απογοήτευση που συνοδεύεται από εξίσου έντονη αίσθηση πολιτικής αποξένωσης.

8. ΑΠΟΞΕΝΩΣΗ ΑΠΟ ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥΣ

Στις έρευνες πολιτικής κουλτούρας και κοινής γνώμης, η «πολιτική αποξένωση» ή «αλλοτρίωση» προσδιορίζεται με διάφορες μεταβλητές. Οι απαντήσεις που καταγράψαμε στη δική μας έρευνα, χρησιμοποιώντας τις τρεις μεταβλητές που περιγράψαμε προηγουμένως, αποτυπώνονται στον παρακάτω Πίνακα 5.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

Πολιτική αποξένωση

Οι πολιτικοί υπερασπίζονται... (%)	Όποιος αποκτήσει εξουσία... (%)	Δε βρίσκω πολλά να με κάνουν υπερήφανο (%)			
Οι πιο πολλοί	12,9	Συμφωνώ	72,1	Συμφωνώ	63,1
Λίγοι	74,2	Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	20,4	Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	25,6
Κανένα	12,9	Διαφωνώ	7,5	Διαφωνώ	11,3
Σύνολο	100,0	Σύνολο	100,0	Σύνολο	100,0

Οι απαντήσεις αυτές φανερώζουν μιαν ηθική και αξιολογική απόσταση ανάμεσα στους ερωτώμενους, τους πολιτικούς και το σύστημα. Θα έλεγε κανείς ότι οι φοιτητές αμφισβητούν όχι μόνο την ικανότητα του πολιτικού προσωπικού να υπηρετήσει το δημόσιο συμφέρον, αλλά και την ίδια την πρόθεσή του για κάτι τέτοιο. Κατ' επέκταση, βιώνεται ένα έλλειμμα ανταπόκρισης του συστήματος και των λειτουργιών του στις ανάγκες του εκλογικού σώματος, με απώτερη ίσως συνέπεια την άμβλυνση της αξίας του αντιπροσωπευτικού συστήματος. Στον Πίνακα 6 καταγράφεται μια πρόδηλη ασυνάφεια ανάμεσα στους θεσμούς και τους φορείς του

ΠΙΝΑΚΑΣ 6

Η αίσθηση ανταπόκρισης του συστήματος

Πόσο συμφωνείς ή διαφωνείς με τις παρακάτω απόψεις;	Συμφωνώ απόλυτα (%)	Μάλλον συμφωνώ (%)	Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	Μάλλον διαφωνώ (%)	Διαφωνώ απόλυτα (%)
Τους πολιτικούς δεν τους πολυενδιαφέρει τι σκέφτονται άτομα σαν κι εμένα	27,9	36,3	21,3	12,3	2,3
Αυτοί που εκλέγονται στο κοινοβούλιο χάνουν γρήγορα την επαφή τους με τον κόσμο	35,0	40,6	17,5	5,8	1,0
Τα κόμματα ενδιαφέρονται μόνο για την ψήφο των πολιτών και όχι για τη γνώμη τους	42,9	36,0	15,2	5,4	0,4

αντιπροσωπευτικού συστήματος, από τη μια μεριά, και στις υποκειμενικές όσο και συλλογικές ανάγκες, από την άλλη.

Συχνά, στην πολιτική ιστορία, η πρόσληψη αυτή, της μη ανταπόκρισης του συστήματος και η δυσπιστία των ανθρώπων απέναντί σ' αυτό, συνοδεύεται από το αίσθημα της αδικίας, και έχει οδηγήσει σε μαζική αντίδραση επαναστατικού ή και στασιαστικού τύπου. Αυτό βέβαια δε γίνεται αυτομάτως, και σε κάθε περίπτωση προϋποθέτει την εκ μέρους των ατόμων πεποίθηση ότι διαθέτουν την ικανότητα να αλλάξουν την καθεστηκυία τάξη πραγμάτων. Τις περισσότερες φορές αυτό δε συμβαίνει στις σύγχρονες κοινωνίες. Ενώ δηλαδή η δυσπιστία, η αποξένωση και η επίγνωση της μη ανταπόκρισης του συστήματος και των λειτουργιών του καταγράφονται σε μόνιμη βάση, λείπει ο καταλύτης που θα μετέτρεπε τις διαθέσεις αυτές και τις προσωπικές ανησυχίες σε δράση: η υποκειμενική αίσθηση πολιτικής ικανότητας.

Όταν οι άνθρωποι θεωρούν ότι είναι αβοήθητοι, πολιτικά αδύναμοι και ότι τους αγνοούν, ακριβώς και λόγω της αδιαφορίας του συστήματος, τείνουν να επιλέγουν την οδό της απάθειας και της ιδιώτευσης. Συχνά όμως αντιστέκονται με τη διακωμώδηση των καθεστώτων και των κυβερνήσεων. Η απομάκρυνση των πολιτών από τα κόμματα και την πολιτική δε συνιστά απαραίτητως

πολιτική κρίση ή «απολιτικοποίηση». Ορισμένες φορές συνιστά εγγείρισμα ελευθερίας από τη χειραγώγηση που τους ασκεί το πολιτικό θέαμα.¹⁰ Το πότε και αν αυτό ισχύει εξαρτάται, αφενός μεν, από το ιστορικό πλαίσιο κατασκευής του νοήματος της πολιτικής δράσης, αφετέρου δε, από τη σκοπιά που υιοθετεί ο πολιτικός αναλυτής. Το όριο πάντως μεταξύ της καταγραφής και της κατασκευής της πολιτικής κρίσης είναι εξαιρετικά δυσδιάκριτο, ακόμα και για τους πλέον οξυδερκείς πολιτικούς επιστήμονες.

9. ΑΙΣΘΗΣΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑΣ: ΕΝΑ ΔΙΦΟΡΟΥΜΕΝΟ ΜΕΓΕΘΟΣ

Δεδομένου του κλίματος πολιτικής δυσανεξίας, στην ελληνική φοιτητώσα νεολαία παρατηρείται ένα διφορούμενο φαινόμενο. Από τις απαντήσεις που λάβαμε προκειμένου να μετρηθεί η υποκειμενική αίσθηση «πολιτικής ικανότητας», διαπιστώθηκε ότι οι μισοί από τους ερωτηθέντες περιορίζουν την πολιτική τους παρέμβαση, προκειμένου να επηρεάσουν τη διαδικασία λήψης αποφάσεων στην άσκηση των εκλογικών τους δικαιωμάτων και μόνο. Στην ερώτηση κατά πόσο συμφωνούν ότι «η ψήφος είναι το μόνο μέσο που έχουν οι πολίτες για να επηρεάσουν τον τρόπο που η κυβέρνηση χειρίζεται τα πράγματα», το 43,3% δήλωσαν ότι «συμφωνούν απολύτως» ή «μάλλον συμφωνούν». Ποσοστό 14,6% απάντησαν ότι «ούτε συμφωνούν, ούτε διαφωνούν». Το υπόλοιπο 42,1% «διαφωνούν απολύτως» ή «μάλλον διαφωνούν» με την άποψη αυτή. Η διχοτόμηση αυτή δείχνει ότι οι μισοί σχεδόν φοιτητές/τριες εννοούν την επιτέλεση του πολιτικού τους ρόλου με όρους πέραν της ανά τετραετία άσκησης του εκλογικού τους δικαιώματος.

Αυτό ωστόσο δε μετατοπίζει την εν λόγω κατηγορία πολύ εκτός των ορίων της συμβατικής πολιτικής. Εγκρίνουν τη διαδήλωση και την απεργία ως μέσο κινητοποίησης κατά 74% και 70% αντιστοίχως, δηλώνουν σε ποσοστό 93% ότι «ποτέ» ή «σπάνια» παρευρίσκονται σε προεκλογικές συγκεντρώσεις, ενώ παράλληλα απορρίπτουν τις καταλήψεις, την αναγραφή συνθημάτων, τις βίαιες συγκρούσεις και τις δολιοφθορές. Από τις απαντήσεις (βλ. Πίνακα 7) σε ερώτηση εάν έχουν συμμετάσχει ποτέ, ή εάν θα συμμετείχαν, σε

10. Murray Edelman, *Constructing the Political Spectacle*, The University of Chicago Press, Σικάγο 1988, σ. 33, 39.

τέτοιες δραστηριότητες, προέκυψε η εικόνα μιας μάλλον «ορθόδοξης» πολιτικής συμπεριφοράς και προδιάθεσης για τα δεδομένα της ελληνικής πολιτικής ζωής μετά το 1974, κάτι που δε συνάδει με αντίστοιχα ευρήματα διεθνών ερευνών, όπου τα μορφωμένα στρώματα της νεολαίας διακρίνονται για τις ανορθόδοξες και μη συμβατικές πολιτικές στάσεις και συμπεριφορές:

ΠΙΝΑΚΑΣ 7

Συμμετοχή σε μορφές πολιτικής αντίδρασης

Μορφές αντίδρασης	Έχω συμμετάσχει (%)	Σίγουρα θα συμμετείχα (%)	Μπορεί να συμμετείχα (%)	Σίγουρα δε θα συμμετείχα (%)
Διαδήλωση	49,8	5,6	32,5	12,1
Απεργία	11,5	29,4	50,0	9,2
Δολιοφθορά	0,6	0,4	6,3	92,7
Κατάληψη κτιρίων	31,5	2,5	24,0	42,1
Παρεμπόδιση κυκλοφορίας	11,5	2,1	21,7	64,8
Αναγραφή συνθημάτων	11,0	5,6	27,9	55,4
Βίαιες συγκρούσεις	3,8	0,8	11,5	84,0

Εκεί όμως που παρατηρείται μια έντονη ιδιαιτερότητα είναι η διαφοροποιημένη στάση των φοιτητών/τριών σε σύγκριση με τον γενικό πληθυσμό, όσον αφορά την απάντησή τους σε μια από τις ερωτήσεις που χρησιμοποιούνται στην έρευνα προκειμένου να προσδιοριστεί ο βαθμός πολιτικής ικανότητας. Όπως φαίνεται στον Πίνακα 8, λόγω ίσως της μεταβατικής και εκτός αγοράς εργασίας κοινωνικής τους θέσης, οι περισσότεροι φοιτητές/τριες νιώθουν αδύναμοι/ες να επηρεάσουν τις επιλογές της κυβέρνησης, κάτι που άλλωστε ισχύει και για τον υπόλοιπο πληθυσμό σε ελαφρώς μικρότερο βαθμό.

Εντυπωσιακή όμως διαφορά 17 ποσοστιαίων μονάδων παρατηρείται στις απαντήσεις που έδωσαν οι ερωτηθέντες σχετικά με το εάν και κατά πόσον κατανοούν την πολιτική. Το γεγονός ότι φοιτούν και μετέχουν της πανεπιστημιακής ζωής, η κατοχή δηλαδή του πολιτιστικού κεφαλαίου «γνώση», επιτρέπει στους φοιτητές/τριες να καταλαβαίνουν τον πολιτικό περίγυρο και να έχουν επίγνωση των τεκταινομένων παρά τη δυσφορία που νιώθουν. Είναι απογοητευμένοι/ες και αποξενωμένοι/ες αλλά όχι μπερδεμένοι/ες

ΠΙΝΑΚΑΣ 8

Η πολιτική ικανότητα στον φοιτητικό και τον γενικό πληθυσμό

Συμφωνούν ότι...	Φοιτητές/τριες (%)	Γενικός πληθυσμός (%)
Άνθρωποι σαν κι εμένα δεν έχουν καμιά επιρροή στο τι κάνει η κυβέρνηση	60,8	56,3
Ορισμένες φορές η πολιτική φαίνεται τόσο μπλεγμένη, που ένα άτομο σαν κι εμένα δεν μπορεί να καταλάβει τι συμβαίνει πραγματικά	38,3	55,4

Πηγή: Έρευνα Τμήματος Επικοινωνίας & ΜΜΕ Πανεπιστημίου Αθηνών (φοιτητές), και Δ. Δώδος - Π. Καφετζής - Η. Νικολακόπουλος, «Εκλογές 1996: Διαστάσεις πολιτικής συμπεριφοράς και πολιτικής κουλτούρας», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τχ. 92-93, 1997 (γενικός πληθυσμός).

με την πολιτική και τους πολιτικούς. Αυτό, συνδυαζόμενο με το σχετικά υψηλό ενδιαφέρον που δείχνουν για την πολιτική εν γένει, καθιστά ενδεχομένως τους φοιτητές/τριες μια κριτικά σκεπτόμενη περί την πολιτική ομάδα, η οποία, ως τμήμα της νέας γενιάς, μπορεί στο μέλλον να προβαίνει σε ορθολογικότερες επιλογές στην ηγεσία της χώρας και του «πολιτικού προσωπικού».

10. ΠΡΟΣ ΜΙΑ ΣΥΝΘΕΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ - ΠΑΡΑΓΟΝΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

Προκειμένου να διερευνήσουμε περαιτέρω και να κατανοήσουμε περισσότερο τον τροπισμό της εκδήλωσης της πολιτικής δυσαρέσκειας του φοιτητικού πληθυσμού, επεξεργαστήκαμε τις 12 παραπάνω μεταβλητές, που συνέθεσαν τους τέσσερις ανωτέρω δείκτες, με τη στατιστική μέθοδο της παραγοντικής ανάλυσης. Η παραγοντική ανάλυση είναι μία στατιστική τεχνική που χρησιμοποιείται για τον προσδιορισμό, την ανάλυση και την ερμηνεία της δομής ενός συνόλου δεδομένων, η οποία πραγματοποιείται με τη δημιουργία νέων μεταβλητών που συνοψίζουν σε μεγάλο βαθμό τη διαθέσιμη πληροφορία των αρχικών μεταβλητών του συνόλου αυτού.¹¹

11. Βλ. σχετικά T.W. Anderson, *An Introduction to Multivariate Statistical Analysis*, 2η έκδ., John Wiley & Sons, 1984· R.A. Johnson - D.W. Wichern, *Applied Multivariate Statistical Analysis*, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey 1982.

Ένας πρώτος βασικός στόχος της παραγοντικής ανάλυσης είναι να προσδιορίσει αν οι αρχικές μεταβλητές παρουσιάζουν κάποια συσχέτιση μεταξύ τους, έτσι ώστε να δημιουργούνται ομάδες αρχικών μεταβλητών, εντός των οποίων οι μεταβλητές να συσχετίζονται σε υψηλό βαθμό, ενώ μεταβλητές διαφορετικών ομάδων να συσχετίζονται σε χαμηλό βαθμό. Για παράδειγμα, αν οι φοιτητές της έρευνας τείνουν να συμφωνούν ή να διαφωνούν σε παρόμοιο βαθμό –πολύ, λίγο ή καθόλου– με ορισμένες απόψεις, όπως λόγου χάριν:

- Αν πιστεύουν ότι υπάρχει διαφθορά στη δημόσια ζωή της χώρας.
- Αν αυτοί που εκλέγονται στο κοινοβούλιο χάνουν γρήγορα την επαφή τους με τον κόσμο.

- Αν δε βρίσκουν πολλά στο σύστημα διακυβέρνησης της χώρας που να τους κάνουν υπερήφανους κλπ., τότε μπορούμε να υποθέσουμε ότι το αποτέλεσμα αυτό βασίζεται σε κάποιον χαρακτηριστικό παράγοντα, που είναι κοινός σχετικά με τις τρεις αυτές απόψεις και επηρεάζει τις απαντήσεις των φοιτητών. Το γεγονός αυτό επιτρέπει την ομαδοποίηση των απόψεων αυτών και το διαχωρισμό τους από άλλες απόψεις στις οποίες οι φοιτητές συμφωνούν ή διαφωνούν σε διαφορετικό βαθμό, και κατά συνέπεια δημιουργούν, βάσει της ίδιας λογικής, άλλες παρόμοιες ομάδες απόψεων.

Ένας δεύτερος στόχος είναι ο προσδιορισμός της ύπαρξης ή μη ενός συνόλου νέων μεταβλητών-παραγόντων, το οποίο αποτελείται από λιγότερες και στατιστικά ανεξάρτητες μεταξύ τους μεταβλητές· αυτές με τη σειρά τους είναι επαρκείς για τη διερεύνηση, ανάλυση και ερμηνεία της σχεσιακής δομής των πολλών αρχικών μεταβλητών, που είναι πολύπλοκα συσχετισμένες μεταξύ τους. Η επίτευξη ενός τέτοιου στόχου αυτού επιτρέπει τη μείωση του αρχικού όγκου των δεδομένων και ταυτόχρονα την αύξηση δυναμότητας ερμηνείας της δομής τους.

Επόμενοι στόχοι, επίσης, είναι ο προσδιορισμός του αριθμού των νέων αυτών μεταβλητών-παραγόντων, και επιπλέον η θεωρητική ερμηνεία και ονοματολογία τους. Ας σημειωθεί ότι οι παράγοντες αυτοί δεν είναι δυνατόν να παρατηρηθούν ευθέως και άρα να μετρηθούν, αλλά προκύπτουν ως αποτέλεσμα της τεχνικής της παραγοντικής ανάλυσης βάσει των παρατηρήσεων-μετρήσεων των αρχικών μεταβλητών, ως γραμμικοί συνδυασμοί τους.

Όπως αναφέρθηκε στην παρούσα έρευνα, η τεχνική της παραγοντικής ανάλυσης εφαρμόστηκε στις 12 «αρχικές» μεταβλητές, όσον

αφορά τις απαντήσεις των φοιτητών για απόψεις σχετικά με την πολιτική και τους πολιτικούς, τις οποίες ήδη σχολιάσαμε προκαταρκτικά. Η επεξεργασία όλων των μεταβλητών έγινε βάσει παρόμοιων πενταβάθμιων διατεταγμένων κλιμάκων, οι οποίες συγκροτούνται από δύο αρνητικές διαβαθμίσεις, δύο θετικές και ένα ουδέτερο σημείο. Αναλυτικότερα, οι πρώτες τέσσερις κλίμακες είναι οι ακόλουθες:

- «Νομίζεις ότι οι πολιτικοί στη χώρα μας υπερασπίζονται τις θεμελιώδεις αξίες που κι εσύ πιστεύεις;», με απαντήσεις βάσει της πενταβάθμιας κλίμακας: 1=κανένα, 2=λίγοι, 3=δε γνωρίζω, 4=αρκετοί, 5=οι περισσότεροι.
- «Σε ποιο βαθμό νομίζεις ότι κυβερνάται η χώρα για το γενικό καλό των πολιτών;», με απαντήσεις βάσει της πενταβάθμιας κλίμακας: 1=πολύ λίγο, 2=λίγο, 3=μέτριο, 4=μεγάλο, 5=πολύ μεγάλο.
- «Πόσο συχνά πιστεύεις ότι η κυβέρνηση κάνει σωστές ενέργειες στα διάφορα θέματα;», με απαντήσεις βάσει της πενταβάθμιας κλίμακας: 1=σχεδόν ποτέ, 2=μερικές φορές, 3=δε γνωρίζω, 4=ως επί το πλείστον, 5=πάντοτε.
- «Πιστεύεις ότι υπάρχει διαφθορά στη δημόσια ζωή της χώρας μας;», με απαντήσεις βάσει της πενταβάθμιας κλίμακας: 1=πολύ λίγη, 2=λίγη, 3=δε γνωρίζω, 4=αρκετή, 5=πολλή.

Οι επόμενες οκτώ προτάσεις αφορούν απόψεις με απαντήσεις βάσει της πενταβάθμιας κλίμακας: 1=συμφωνώ απόλυτα, 2=μάλλον συμφωνώ, 3=ούτε συμφωνώ, ούτε διαφωνώ, 4=μάλλον διαφωνώ, 5=διαφωνώ απόλυτα:

1. «Τους πολιτικούς δεν τους πολυενδιαφέρει τι σκέφτονται άτομα σαν κι εμένα».

2. «Αυτοί που εκλέγονται στο κοινοβούλιο χάνουν γρήγορα την επαφή τους με τον κόσμο».

3. «Τα κόμματα ενδιαφέρονται μόνο για την ψήφο των πολιτών κι όχι για τη γνώμη τους».

4. «Άνθρωποι σαν κι εμένα δεν έχουν καμιά επιρροή στο έργο της κυβέρνησης».

5. «Η ψήφος είναι το μόνο μέσο που έχουν οι πολίτες για να επηρεάσουν τον τρόπο με τον οποίο η κυβέρνηση χειρίζεται τα πράγματα».

6. «Ορισμένες φορές η πολιτική φαίνεται τόσο μπερδεμένη, που άτομα σαν κι εμάς δεν μπορούν να καταλάβουν τι συμβαίνει πραγματικά».

7. «Δε βρίσκω πολλά στο σύστημα διακυβέρνησης της χώρας που να με κάνουν υπερήφανο/η»,

8. «Όποιος αποκτήσει την εξουσία κοιτάζει πάντα τα προσωπικά του συμφέροντα».

Πριν προχωρήσουμε στην παρουσίαση των αποτελεσμάτων, να σημειώσουμε ότι η καταλληλότητα εφαρμογής της παραγοντικής ανάλυσης στις συγκεκριμένες «αρχικές» μεταβλητές επιβεβαιώνεται στατιστικά από την τιμή του μέτρου δειγματοληπτικής επάρκειας (Kaiser-Meyer-Olkin measure of sampling adequacy), η οποία υπολογίστηκε σε 0,81. Επίσης, να αναφέρουμε ότι η βέλτιστη λύση, όσον αφορά την εξαγωγή των νέων παραγόντων για τα δεδομένα των 12 ανωτέρω «αρχικών» μεταβλητών, επιτεύχθηκε με την εφαρμογή της μεθόδου της ανάλυσης κυρίων συνιστωσών (principal component analysis), και στη συνέχεια διά της περιστροφής τους με την ορθογώνια μέθοδο μεγιστοποίησης της μεταβλητότητας (varimax with Kaiser normalization). Ως αποτέλεσμα της βέλτιστης λύσης προσδιορίστηκαν δύο στατιστικά ανεξάρτητοι παράγοντες, οι οποίοι συνοψίζουν την πληροφορία των 12 «αρχικών» μεταβλητών και ερμηνεύουν ποσοστό 41% της συνολικής μεταβλητότητάς τους. Ας σημειωθεί, ότι οι τιμές αυτές χαρακτηρίζονται από στατιστικής απόψεως ως ικανοποιητικό αποτέλεσμα για κοινωνικές εμπειρικές έρευνες. Επιπλέον, η προσθήκη ενός νέου τρίτου παράγοντα δε θα συνεισέφερε στην ερμηνεία της συνολικής μεταβλητότητας σε ποσοστό πέραν του 5% και, ως εκ τούτου, θεωρείται στατιστικά περιττό να συμπεριληφθεί στη συγκεκριμένη βέλτιστη λύση.

Στον Πίνακα 9 παρουσιάζονται οι συντελεστές συσχέτισης των «αρχικών» απόψεων-μεταβλητών, σε σχέση με τους δύο παράγοντες, κατά σειρά προτεραιότητας, ως αποτέλεσμα της παραγοντικής ανάλυσης. Όπως φαίνεται, ο πρώτος παράγων αποτελείται από τις μεταβλητές που σχηματίζουν τους δείκτες της πολιτικής αποξένωσης και της πολιτικής δυσπιστίας ή του κυνισμού. Ο δεύτερος παράγων συγκροτείται από μεταβλητές που αναφέρονται στην υποκειμενική αίσθηση πολιτικής αρμοδιότητας και την προσλαμβανόμενη ανταπόκριση του πολιτικού συστήματος. Η διάταξη των μεταβλητών –οι οποίες ακολουθούν φθίνουσα τάση, υπό την έννοια της βαρύτητας της εξηγητικής τους συνεισφοράς–, στο εσωτερικό ενός εκάστου παράγοντα χαρακτηρίζεται από μια λογική και σαφή ενδοσυσχέτιση. Πιο συγκεκριμένα, στο πλαίσιο του πρώτου

ΠΙΝΑΚΑΣ 9

Συντελεστές συσχέτισης μεταξύ των «αρχικών» μεταβλητών και των δύο παραγόντων*

Απόψεις σχετικά με την πολιτική και τους πολιτικούς («αρχικές» μεταβλητές)	Παράγοντες	
	1	2
1. Σε ποιο βαθμό νομίζεις ότι κυβερνάται η χώρα για το γενικό καλό των πολιτών;	0,702	
2. Νομίζεις ότι οι πολιτικοί στη χώρα μας υπερασπίζονται τις θεμελιώδεις αξίες που κι εσύ πιστεύεις;	0,701	
3. Πόσο συχνά πιστεύεις ότι η κυβέρνηση κάνει σωστές ενέργειες στα διάφορα θέματα;	0,603	
4. Δε βρίσκω πολλά στο σύστημα διακυβέρνησης της χώρας που να με κάνουν υπερήφανο/η	0,584	
5. Πιστεύεις ότι υπάρχει διαφθορά στη δημόσια ζωή της χώρας μας;	0,577	
6. Άνθρωποι σαν κι εμάς δεν έχουν καμιά επιρροή στο έργο της κυβέρνησης		0,679
7. Η ψήφος είναι το μόνο μέσο που έχουν οι πολίτες για να επηρεάσουν τον τρόπο που η κυβέρνηση χειρίζεται τα πράγματα		0,607
8. Τους πολιτικούς δεν τους πολυενδιαφέρει τι σκέφτονται άτομα σαν κι εμάς		0,570
9. Τα κόμματα ενδιαφέρονται μόνο για την ψήφο των πολιτών κι όχι για τη γνώμη τους	0,473	0,498
10. Αυτοί που εκλέγονται στο κοινοβούλιο χάνουν γρήγορα την επαφή τους με τον κόσμο		0,478
11. Όποιος αποκτήσει την εξουσία κοιτάζει πάντα τα προσωπικά του συμφέροντα	0,444	0,473
12. Ορισμένες φορές η πολιτική φαίνεται τόσο μετρεδωμένη, που άτομα σαν κι εμάς δεν μπορούν να καταλάβουν τι συμβαίνει πραγματικά		0,428

* Για καλύτερη ερμηνεία, παρουσιάζονται μόνον οι συντελεστές με απόλυτη τιμή μεγαλύτερη ή ίση της τιμής 0,40 (40%).

παραγόνα, είναι αναμενόμενο οι δηλώσεις πολιτικής αποξένωσης να συνδυάζονται με απαντήσεις που φανερώνουν πολιτική δυσπιστία. Λόγου χάριν, όταν κανείς δε βρίσκει ερείσματα στη διακυβέρνηση της χώρας που θα τον έκαναν υπερήφανο, είναι λογικό να διαπιστώνει ότι υπάρχει διαφθορά στη δημόσια ζωή, και αντιστρόφως. Παρομοίως, όταν κανείς θεωρεί ότι οι πολιτικοί δεν υπερασπίζονται τις ίδιες με αυτόν αξίες, σχετικά εύκολα μπορεί να εκφράσει την άποψη ότι η κυβέρνηση δε χειρίζεται σωστά τα διάφορα

θέματα, και αντιστρόφως. Η εσωτερική λογική του πρώτου παράγοντα έχει ως εξής: νιώθω πολιτικά αποξενωμένος και, ως εκ τούτου, δεν εμπιστεύομαι το σύστημα, αλλά ταυτοχρόνως (και αντιστρόφως) δεν το εμπιστεύομαι γιατί το νιώθω ξένο και απόμακρο.

Βεβαίως, ο συνδυασμός πολιτικής αποξένωσης και πολιτικής δυσπιστίας συνεπάγεται μια αρνητική τοποθέτηση απέναντι στο σύστημα και τους πολιτικούς, η οποία και τους αμφισβητεί και τους απονομιμοποιεί. Συμβατικά λοιπόν ονομάζουμε τον πρώτο παράγοντα «απονομιμοποίηση». Η απονομιμοποιητική τοποθέτηση δεν οδηγεί πάντα και δε συνδέεται απαραίτητα με μια αυτοεικόνα πολιτικής αδυναμίας. Μπορεί, κάλλιστα, να συνδέεται με μια ενεργητική αυτοσυγκρότηση των υποκειμένων, και να ευνοεί δυναμικές μορφές κινητοποίησης. Έτσι, από την άποψη αυτή, ο παράγων «απονομιμοποίηση» διακρίνεται από σχετική αυτοτέλεια, όπως εμφανώς καταγράφεται στον Πίνακα 9.

Η συγκρότηση του δεύτερου παράγοντα χαρακτηρίζεται εξίσου από εσωτερική λογική, η οποία του προσδίδει επίσης μια ιδιαίτερη αυτοτέλεια: Ο φοιτητικός πληθυσμός θεωρεί ότι το πολιτικό σύστημα και οι φορείς του δεν ανταποκρίνονται στις ανάγκες του, δεν του παρέχουν τα μέσα και, ως εκ τούτου, ο φοιτητικός κόσμος στερείται της δυνατότητας να το επηρεάσει ουσιαστικά. Αντιστρόφως, η μειωμένη αίσθηση πολιτικής αθροδιότητας αφήνει στο σύστημα και στους λειτουργούς του αυξημένα περιθώρια αυτονομίας και ιδιοτέλειας. Συμβατικά θα δώσουμε στον δεύτερο παράγοντα το χαρακτηρισμό «πολιτική δυσανεξία», εννοώντας με τον όρο αυτό την υποκειμενική αίσθηση πολιτικής αδυναμίας και δυσφορίας.

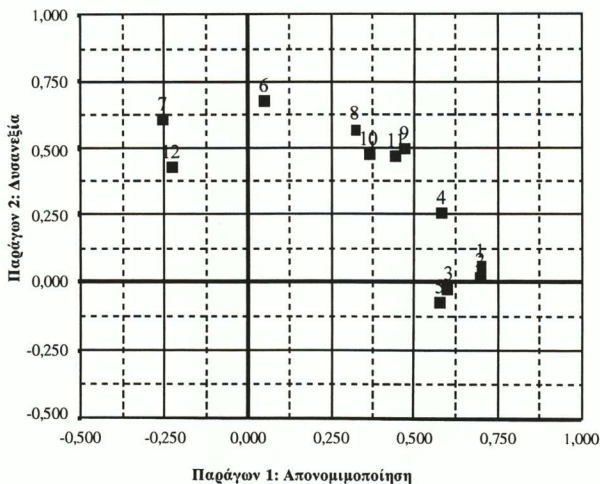
Να σημειωθεί εδώ ότι σχετικά με τη βαρύτητα των δύο παραγόντων, όσον αφορά την ερμηνεία της σχεσιακής δομής των 12 «αρχικών» μεταβλητών, ο παράγων «απονομιμοποίηση» υπερτερεί στατιστικά του παράγοντα «πολιτική δυσανεξία», με αναλογία ποσοστών 23,4% προς 17,6% αντιστοίχως. Αυτό όμως δε σημαίνει ότι στη συνείδηση του φοιτητικού πληθυσμού η απονομιμοποίηση του συστήματος και ο αρνητισμός βαρύνει περισσότερο από την αίσθηση ότι είναι πολιτικά αβοήθητος και ανίκανος να επηρεάσει το πολιτικό γίγνεσθαι. Η μειωμένη στατιστική βαρύτητα του δεύτερου παράγοντα οφείλεται στην αρνητική συνεισφορά της μεταβλητής «12» του παραπάνω Πίνακα, που, όπως ξέρουμε, αφορά το πολιτιστικό κεφάλαιο «γνώση». Είδαμε προηγουμένως ότι ακριβώς επειδή κατέχουν ένα τέτοιας μορφής κεφάλαιο, οι φοιτητές/

τριες υποπίπτουν σπανιότερα στο σύνδρομο του «ακατανόητου της πολιτικής».

Τέλος, θα πρέπει να επισημανθεί εδώ ότι η διπλή συμμετοχή των μεταβλητών «9» και «11» στους δύο παράγοντες οφείλεται, εν πολλοίς, στο αμφίσημο νόημά τους: η άποψη ότι «τα κόμματα ενδιαφέρονται μόνο για την ψήφο των πολιτών» εκφράζει τόσο πολιτική αποξένωση όσο και την πεποίθηση ότι οι θεσμοί του συστήματος ανταποκρίνονται πλημμελώς στις λαϊκές απαιτήσεις. Παρομοίως, υπερθεμάτιση της άποψης ότι «όποιος αποκτήσει εξουσία κοιτάζει μόνο τα προσωπικά του συμφέροντα» σημαίνει μεν αποξένωση και έλλειψη εμπιστοσύνης, αλλά και μειωμένη ανταπόκριση των πολιτικών στα καθήκοντα που απορρέουν από την αντιπροσωπευτική σχέση.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4

Γραφική απεικόνιση της παραγοντικής ανάλυσης των δώδεκα αρχικών μεταβλητών

Η κατάσταση που αναλύουμε μπορεί να απεικονιστεί στο Διάγραμμα 4, όπου εντοπίζονται οι συσπειρώσεις των δώδεκα μεταβλητών στο σύστημα των δύο παραγόντων.

11. ΟΙ ΧΡΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΜΜΕ

Οι εφημερίδες και η τηλεόραση είναι οι αποκλειστικές σχεδόν πηγές πληροφόρησης για τους φοιτητές/τριες σε μια σειρά θεμάτων της δημόσιας ζωής. Πολύ πάνω από το 80% δηλώνουν ότι πληροφορούνται από τις εφημερίδες και την τηλεόραση για θέματα σχετικά με την τεχνολογία, την πολιτική, τον αθλητισμό, το περιβάλλον, τα διεθνή και την εξωτερική πολιτική, την οικονομία και τον πολιτισμό. Αντίθετα, για προσωπικά θέματα χρησιμοποιούνται εναλλακτικοί δίαυλοι. Έτσι, για θέματα υγείας, βασική πηγή πληροφόρησης είναι καταρχάς η τηλεόραση, έπονται οι εφημερίδες και ακολουθούν οι συγγενείς. Για τα εργασιακά θέματα υπερτερούν οι διαπροσωπικές πηγές: συμφοιτητές, φίλοι, συγγενείς και έπονται οι εφημερίδες. Για τη διασκέδασή τους ενημερώνονται κυρίως από τους φίλους, ενώ για τα θρησκευτικά ζητήματα ενημερώνονται πρωτίστως από τους συγγενείς (δύο περιοχές που αφορούν δύο βασικούς φορείς κοινωνικοποίησης, την οικογένεια και την ομάδα).

Ο μέσος χρόνος ημερήσιας τηλεθέασης είναι 2 ώρες και 30.¹² Μέχρι τρεις ώρες παρακολουθεί το 58,5% των φοιτητών/τριων (κατηγορία «χαμηλής τηλεθέασης»), ενώ το 41,5% παρακολουθεί από τρεις έως και πάνω από πέντε ώρες ημερησίως (κατηγορία «υψηλής τηλεθέασης»). Να σημειωθεί ότι ενώ η υψηλή τηλεθέαση δε διαφοροποιείται στατιστικά ανάλογα με το φύλο, κατανέμεται ανισομερώς στους φοιτητές/τριες των τμημάτων των θετικών και ανθρωπιστικών επιστημών: οι πρώτοι εκτίθενται λιγότερη ώρα στα τηλεοπτικά προγράμματα από όσο οι δεύτεροι.

Όσον αφορά την πολιτική χρήση των ΜΜΕ, η έρευνα έδειξε ότι οι φοιτητές/τριες έχουν ορισμένες ειδικές συνήθειες σε σύγκριση

12. Διάρκεια κατά μία περίπου ώρα μικρότερη σε σύγκριση προς τον γενικό πληθυσμό, ο οποίος το 1996, σύμφωνα με το γαλλικό ινστιτούτο Mediametrie, παρακολουθούσε ημερησίως τηλεόραση για 3 ώρες και 22 λεπτά. Σύμφωνα με έρευνα των EURODATA και AGB Hellas, που δημοσιεύτηκε στα *Νέα* (9.6.99), για το 1998 η μέση διάρκεια τηλεοπτικής παρακολούθησης στην Ελλάδα είναι 3 ώρες και 39 λεπτά.

με τον γενικό πληθυσμό: όπως φαίνεται στον Πίνακα 10, εξαρτώνται λιγότερο από την τηλεόραση προκειμένου να ενημερωθούν καθημερινά για τις πολιτικές εξελίξεις, ενώ ταυτόχρονα είναι πιο τακτικοί αναγνώστες εφημερίδων. Ως προς την πολιτική χρήση του ραδιοφώνου, η οποία διατηρείται σε χαμηλά επίπεδα, δεν παρουσιάζεται κάποια ιδιαίτερη διαφορά.

ΠΙΝΑΚΑΣ 10

*Συχνότητα πολιτικής ενημέρωσης
Πόσο συχνά παρακολουθείς (διαβάζεις/ακούς/βλέπεις)
τις πολιτικές εξελίξεις από τα ΜΜΕ (ειδήσεις, πολιτικά δημοσιεύματα,
εκπομπές, κλπ.);*

(%)	ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΑ		3-4 ΦΟΡ./ΕΒΔ.		1-2 ΦΟΡ./ΕΒΔ.		ΣΠΑΝΙΩΣ		ΠΟΤΕ	
	Φοι- τητές	Γεν. πληθ.	Φοι- τητές	Γεν. πληθ.	Φοι- τητές	Γεν. πληθ.	Φοι- τητές	Γεν. πληθ.	Φοι- τητές	Γεν. πληθ.
Εφημερίδα	21	21	20	12	29,2	16	23,3	20	6,5	31
Ράδιο	20	25	17,1	15	14,8	10	26,9	25	21,3	26
Τηλεόραση	45	67	28,3	21	12,9	7	10,8	4	2,9	2

Πηγή: Έρευνα Τμήματος Επικοινωνίας & ΜΜΕ Πανεπιστημίου Αθηνών (φοιτητές), και *Ευρωβαρόμετρο*, Νο. 46/1996 (γενικός πληθυσμός).

Στην έρευνα επιχειρήθηκε να προσδιοριστεί το κίνητρο της πολιτικής χρήσης των μέσων. Από την επεξεργασία των στοιχείων προέκυψε ότι ως επί το πλείστον οι φοιτητές/τριες ωθούνται στην παρακολούθηση των πολιτικών πραγμάτων από τα ΜΜΕ από το κίνητρο της ενημέρωσης [«Για να διαπιστώσω πως τοποθετούνται οι πολιτικοί στα διάφορα θέματα» (71%), «Για να μάθω τι πρόκειται να κάνουν οι πολιτικοί» (67,9%), «Για να διασταυρώσω πολιτικές πληροφορίες» (71,4%)], παρά από το σύνδρομο της ενημερωψυχασίας [«Για να χαρώ από τις συγκινήσεις της πολιτικής» (3,8%), «Για να κρίνω τα προσωπικά χαρίσματα των πολιτικών» (33,4%)].

Συνδυάζοντας τις απαντήσεις του Πίνακα 10 που αφορούν τη συχνότητα παρακολούθησης των ειδήσεων σε εφημερίδα, ραδιόφωνο και τηλεόραση, βάσει της διεθνώς αποδεκτής μεθοδολογίας που ακολουθείται στο *Ευρωβαρόμετρο*, σχηματίζονται τέσσερις κατηγορίες σχετικά με το επίπεδο πληροφόρησης: οι «υπερπληροφορη-

ΠΙΝΑΚΑΣ 11

Βαθμός πληροφόρησης

	Άνδρες (%)	Γυναίκες (%)	Ανθρωπιστικές επιστήμες (%)	Θετικές επιστήμες (%)	Σύνολο (%)
Υπερπληροφορημένοι	21,2	9,9	13,6	16,2	15,0
Πληροφορημένοι	33,2	39,2	42,3	31,5	36,5
Υποπληροφορημένοι	30,9	35,7	33,2	33,8	33,5
Απληροφόρητοι	14,7	15,2	10,9	18,5	15,0
Σύνολο	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

μένοι», οι «πληροφορημένοι», οι «υποπληροφορημένοι», και οι «απληροφόρητοι». Η ανά φύλο και επιστήμες κατανομή των κατηγοριών αυτών αποτυπώνεται στον Πίνακα 11. Ενώ επί του συνόλου ο βαθμός πληροφόρησης είναι συμμετρικός, στην ανά φύλο κατανομή υπεραντιπροσωπεύονται οι άνδρες που δηλώνουν καθημερινοί ή τακτικοί αναγνώστες, ακροατές και τηλεθεατές των ειδήσεων σε ποσοστό υπεردιπλάσιο των γυναικών. Πέραν αυτού, προέκυψε επίσης ότι οι φοιτητές/τριες των ανθρωπιστικών επιστημών είναι σχετικά πιο «πληροφορημένοι» από εκείνους των θετικών.

12. ΥΠΕΡΟΧΗ ΤΩΝ ΕΦΗΜΕΡΙΔΩΝ ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΚΡΙΣΗ ΑΞΙΟΠΙΣΤΙΑΣ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ

Η πλειονότητα των φοιτητών/τριών φαίνεται να επαφίεται και να εμπιστεύεται πολύ περισσότερο τις εφημερίδες.¹³ Σε ερώτηση πόσο σημαντικό είναι το καθένα από τα τρία ΜΜΕ για τη δική τους πολιτική ενημέρωση, οι απαντήσεις των φοιτητών/τριών ήταν αποκαλυπτικές: ποσοστό 74,8% υπέδειξε τις εφημερίδες, το 55% την τηλεόραση, και το 34,6% το ραδιόφωνο. Το 17% όμως δεν υπέδειξε κάποιο από τα εν λόγω μέσα ως κατάλληλο για την πολιτική ενημέρωση ενός εκάστου. Η εναπόθεση στις εφημερίδες ως μέσο πολιτικής πληροφόρησης αναδεικνύεται εμμέσως και από τις δηλώσεις προσοχής: σε σχετική ερώτηση, 73,7% απάντησε ότι δίνει μεγάλη προσοχή στην εφημερίδα του, όταν πρόκειται για ειδήσεις και πο-

13. Εν αντιθέσει προς τους φοιτητές/τριες, σύμφωνα με έρευνα της V.PRC, η υ-πόλοιπη νεολαία εμπιστεύεται τις εφημερίδες μόνο κατά 34%.

λιτικά δημοσιεύματα. Απεναντίας, μεγάλη προσοχή στις ραδιοφωνικές και τηλεοπτικές εκπομπές πολιτικού περιεχομένου δίνει το 51,9% και το 60,7% αντιστοίχως.

Η γενική άποψη των φοιτητών/τριών για τα τρία μέσα καταγράφεται στον Πίνακα 12 απ' όπου φαίνεται βασικά ότι: α) Ενώ συμφωνούν σχεδόν πλήρως ότι η τηλεόραση ασκεί τη μεγαλύτερη επιρροή στο κοινό και ότι είναι το πιο κατανοητό μέσο, πολύ λίγοι είναι εκείνοι που θεωρούν ότι παρέχει και την πληρέστερη ενημέρωση. β) Η εφημερίδα θεωρείται το μέσο που παρέχει την πληρέστερη ενημέρωση και διαθέτει τη σχετικά μεγαλύτερη αξιοπιστία εν αντιθέσει προς την τηλεόραση που θεωρείται ως το λιγότερο αξιόπιστο. γ) Ένας στους τρεις έχει αρνητική άποψη ως προς την αξιοπιστία και των τριών μέσων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 12

Γνώμες για τα ΜΜΕ

	Εφημ. (%)	Ραδιόφ. (%)	Τηλεόρ. (%)	Κανένα (%)	Όλα (%)	ΔΓ/ΔΑ	Σύνολο
Είναι πιο κατανοητό από το κοινό	9,6	6,5	69,4	2,1	10	2,5	100
Έχει τη μεγαλύτερη αξιοπιστία	47,7	9,2	5,0	34,6	0,6	2,9	100
Παρέχει πληρέστερη ενημέρωση	60,4	3,1	17,7	15,2	1,3	2,3	100
Έχει τη μεγαλύτερη επιρροή	2,3	0,6	94,6	0,8	1,3	0,4	100

Η αναμφισβήτητα θετική τοποθέτηση των φοιτητών/τριών απέναντι στις εφημερίδες επιβεβαιώνεται και από την καταγεγραμμένη στάση τους σε ερώτηση 10-βάθμιας κλίμακας συμπάθειας σε διάφορους κοινωνικούς θεσμούς: από 16 διαφορετικούς θεσμούς, οι εφημερίδες έρχονται δεύτερες με μέση βαθμολογία «6», με πρώτο το ραδιόφωνο που βαθμολογείται με «7». Άρα, ενώ η εφημερίδα εκτιμάται για την ενημερωτική της λειτουργία, το ραδιόφωνο αξιολογείται θετικά για τον ψυχαγωγικό του ρόλο.

13. ΔΙΑΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

Στην έρευνα προσδιορίστηκαν επίσης και ορισμένα πρότυπα πολιτικής επικοινωνίας σε διαπροσωπικό επίπεδο. Χρησιμοποιήθηκαν δύο κλασικές ερωτήσεις: «Όταν είσαι με φίλους/παρέα συζητάτε για πολιτικά θέματα;» και «Όταν υποστηρίζεις έντονα μια γνώμη προσπαθείς να επηρεάσεις προς την κατεύθυνσή σου άλλους, όπως π.χ. συγγενείς, φίλους, συναδέλφους». Στον Πίνακα 13 φαίνεται ότι

ΠΙΝΑΚΑΣ 13

Διαπροσωπική πολιτική επικοινωνία

	Συζήτηση πολιτικών θεμάτων (%)	Προσπάθεια επιρροής (%)
Συχνά	15,6	25,8
Μερικές φορές	64,4	47,9
Ποτέ	20	26,3
Σύνολο	100,0	100,0

παρόλο που η πολιτική δεν αποτελεί το πλέον προσφιλέσ θέμα συζήτησης, οι φοιτητές/τριες δεν παραιτούνται εντελώς από την προσπάθεια να πείσουν τους συνομιλητές τους για το δίκαιο των απόψεών τους. Από το συνδυασμό των απαντήσεων στις εν λόγω ερωτήσεις, διαμορφώθηκαν τέσσερις βαθμίδες «ηγασίας γνώμης», σύμφωνα με τη μεθοδολογία που ακολουθείται στις μετρήσεις του *Ευρωβαρόμετρον*: «υψηλή», «μέτρια», «χαμηλή» και «μηδενική». Η κατανομή των βαθμίδων ανά φύλο και επιστήμες έχει ως εξής:

ΠΙΝΑΚΑΣ 14

Ηγεσία γνώμης

	Άνδρες (%)	Γυναίκες (%)	Ανθρωπιστικές επιστήμες (%)	Θετικές επιστήμες (%)	Σύνολο (%)
Υψηλή	12,0	4,6	10,0	6,2	7,9
Μέτρια	49,8	56,7	52,3	54,6	53,5
Χαμηλή	30,9	30,8	29,5	31,9	30,8
Μηδενική	7,4	8,0	8,2	7,3	7,7
Σύνολο	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Η μόνη στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση εντοπίζεται στους άνδρες, οι οποίοι φαίνεται ότι και συζητούν συχνά γύρω από πολιτικά θέματα αλλά και προσπαθούν επίσης συχνά να πείσουν τους άλλους.

Συμπερασματικά, θα έλεγε κανείς ότι οι φοιτητές/τριες δεν αφιερώνουν πολύ χρόνο για να δουν τηλεόραση, είναι τακτικοί αναγνώστες εφημερίδων, και χρησιμοποιούν το ραδιόφωνο κυρίως για ψυχαγωγικούς λόγους. Εμπιστεύονται την εφημερίδα, αλλά ταυτόχρονα αρκετοί από αυτούς θεωρούν αναξιόπιστα και τα τρία μέσα, ενώ παράλληλα δεν έχουν εγκαταλείψει οριστικά την πολιτική ως θέμα συζήτησης. Αυτό βεβαίως συνάπτεται με το σχετικά υψηλό πολιτικό ενδιαφέρον των φοιτητών, το οποίο κατεγράφη στην έρευνά μας.

14. ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΥΣΑΡΕΣΚΕΙΑ ΚΑΙ ΜΜΕ: ΜΙΑ ΑΝΑΠΟΦΕΥΚΤΗ ΣΧΕΣΗ;

Στις μέρες μας, πολλά λέγονται για τη συμβολή των ΜΜΕ και ειδικά της τηλεόρασης στην κρίση της πολιτικής. Το βασικό επιχείρημα είναι ότι τόσο η ίδια η «γραμματική» του μέσου, όσο και ο δραματοποιημένος τρόπος παρουσίασης των ειδήσεων γεννούν μια ιδιαίτερη «ηλε-πολιτική κουλτούρα» ενημερω-ψυχαγωγίας, που υποσκάπτει τελικά τον συμμετοχικό χαρακτήρα της δημοκρατικής πολιτείας. Υποστηρίζεται ότι η πολιτική διαδικασία είτε μετατρέπεται σε ψυχαγωγικό θέαμα είτε καθίσταται μια απόμακρη και ακατανόητη υπόθεση. Βεβαίως, το όλο ζήτημα εντάσσεται στο γενικότερο πλαίσιο της σχέσης των ΜΜΕ με το πολιτικό σύστημα.¹⁴

Αν και οι απόψεις αυτές είναι αρκετά δημοφιλείς, δύσκολα επιβεβαιώνονται από την εμπειρική έρευνα, η οποία γύρω από το συγκεκριμένο ζήτημα ξεκίνησε στο εξωτερικό εδώ και είκοσι τουλάχιστον χρόνια.¹⁵ Στην Ελλάδα, η έρευνα βρίσκεται ακόμη στο εμ-

14. Φυσικά, η βιβλιογραφία εδώ είναι τεράστια. Απλώς και μόνο μερικοί τίτλοι είναι ενδεικτικοί: J. Kean, *The Media and Democracy*, Polity Press, 1991· K. Lang - G. Lang, *Politics and Television*, Quadrangle Books, Σικάγο 1968· των ιδίων, *Politics and Television Revisited*, Sage Publications, Λονδίνο 1984· J. Meyrowitz, *No sense of Place. The Impact of Electronic Media on Social Behavior*, Oxford University Press, 1985, και Σ. Παπαθανασόπουλος, *Η δύναμη της τηλεόρασης*, εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα 1997.

15. Εντελώς ενδεικτικά, βλ. J. Cappella - K. Jamieson, *Spiral of Cynicism*, Oxford

βρυακό της στάδιο. Γενική απόδειξη μιας αιτιώδους σχέσης ανάμεσα σε φαινόμενα πολιτικής δυσαρέσκειας (αποξένωση, κυνισμός, κλπ.) και τη λειτουργία των μέσων δεν υπάρχει. Ενδείξεις μόνον έχουμε, κι αυτό όχι για όλα τα μέσα ανεξαιρέτως, ούτε για όλες τις χώρες και τις ομάδες του πληθυσμού.¹⁶

Η συμβολή των μέσων ενημέρωσης στην αύξηση του πολιτικού κυνισμού, της πολιτικής αποξένωσης και της δυσπιστίας εντοπίζεται συνήθως: α) στον βαθμό αξιοπιστίας τους· β) στην έμφαση της δημοσιογραφίας σε αρνητικά συμβάντα της πολιτικής σκηνής, και γ) στην ιδιομορφία του εκάστοτε κοινού. Και πάλι όμως θα πρέπει κάποιος να είναι επιφυλακτικός, καθόσον στις σύγχρονες περίπλοκες κοινωνίες ενδέχεται να είναι η γενικότερη δυσφορία που επηρεάζει τον τρόπο λειτουργίας και χρήσης των μέσων, και όχι το αντίστροφο. Θα μπορούσε λοιπόν να υποστηριχτεί ότι τα μέσα δε γεννούν αιτιωδώς την πολιτική δυσαρέσκεια, αλλά συμβάλλουν δευτερογενώς στην υποδαύλισή της. Αλλά κι αυτό χρήζει αποδείξεως. Ασφαλώς, σε βραχυπρόθεσμο επίπεδο είναι δύσκολο να αποδειχθεί η επίδραση των μέσων, και κυρίως της τηλεόρασης, στη δημιουργία αντικομματικών και αντιπολιτικών ατομικών στάσεων. Ωστόσο, μακροσκοπικώς, και σε σωρευτικό επίπεδο, η «μεσοποίηση» (mediatization) της πολιτικής επιφέρει αργές αλλά καιρικές αλλαγές στον πολιτικό τρόπο σκέψης και δράσης.

15. ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝ, ΙΚΑΝΟΠΟΙΗΣΗ ΑΠΟ ΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΜΕΣΑ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ

Ένα βασικό ερώτημα είναι αν το σχετικά υψηλό ενδιαφέρον που έχουν οι φοιτητές/τριες για την πολιτική επηρεάζεται από την έκθεση στα ΜΜΕ, και ιδιαίτερα στην τηλεόραση. Από την ετεξεργασία

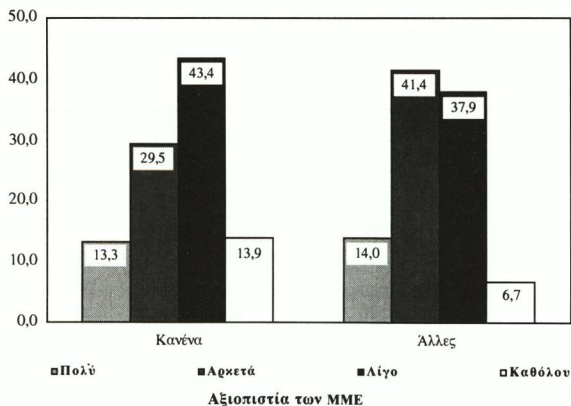
University Press, 1997, και R.M. Kerbel, *Remote & Controlled. Media Politics in a Cynical Age*, Westview Press, Οξφόρδη 1995, όπου ο αναγνώστης μπορεί να πληροφορηθεί για την εξέλιξη του διαλόγου γύρω από τα θέματα αυτά.

16. Για την ελληνική συζήτηση και τη σχετική έρευνα, βλ. Ν. Δεμερτζής - Π. Καφετζής, «Πολιτικός κυνισμός, πολιτική αλλοτρίωση και ΜΜΕ. Η περίπτωση της Τρίτης Ελληνικής Δημοκρατίας», στο Χρ. Λυριντζής - Ηλ. Νικολακόπουλος - Δ. Σωτηρόπουλος (επιμ.), *Κοινωνία και Πολιτική. Όψεις της Τρίτης Ελληνικής Δημοκρατίας 1974-1994*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1996, σ. 174-218, όπου και περισσότερη θεωρητική βιβλιογραφία.

των στοιχείων προέκυψε ότι οι φοιτητές/τριες που εμπíπτουν στην κατηγορία «υψηλή τηλεθέαση» (πάνω από 3 ώρες ημερησίως) δεν παρουσιάζουν κάποια στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση στο βαθμό του πολιτικού τους ενδιαφέροντος σε σύγκριση με τους υπόλοιπους. Εκεί όμως που παρουσιάζεται διαφορά είναι σε όσους/ες θεωρούν τα ΜΜΕ αναξιόπιστα (βλ. Διάγραμμα 5). Η υποκειμενικά προσλαμβανόμενη αναξιοπιστία των μέσων συνδέεται με χαμηλότερα επίπεδα ενδιαφέροντος για την πολιτική. Δεν μπορούμε να πούμε όμως πιο από τα δύο λειτουργεί ως ανεξάρτητη μεταβλητή.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 5

Πολιτικό ενδιαφέρον και αξιοπιστία των ΜΜΕ

Εκεί ωστόσο που εμφανίζεται ένα «παράδοξο», σε σχέση τουλάχιστον με την τρέχουσα άποψη περί των βλαβερών συνεπειών της τηλεόρασης στη νομιμοποίηση του πολιτικού συστήματος, είναι η συσχέτιση της «ικανοποίησης από τη λειτουργία της δημοκρατίας» με την «υψηλή τηλεθέαση». Από τον Πίνακα 15 φαίνεται ότι οι «πιστοί τηλεθεατές» τείνουν να είναι πιο ικανοποιημένοι από τη λει-

ΠΙΝΑΚΑΣ 15

Ικανοποίηση από τη δημοκρατία και βαθμός τηλεθέασης

<i>Είσα ικανοποιημένος/η από τη λειτουργία της δημοκρατίας;</i>	<i>«Πιστοί τηλεθεατές» (%)</i>	<i>«Απλοί τηλεθεατές» (%)</i>	<i>Σύνολο (%)</i>
Πολύ	2,0	1,8	1,9
Αρκετά	36,7	29,9	32,7
Λίγο	41,2	50,5	46,7
Καθόλου	15,1	16,7	16,0
ΔΓ/ΔΑ	5,0	1,1	2,7
Σύνολο	100,0	100,0	100,0

τουργία της δημοκρατίας απ' όσο εκείνοι/ες που εκτίθενται λιγότερο στα τηλεοπτικά προγράμματα. Θα έλεγε κανείς ότι η συνολική έκθεση στο μέσο δεν προξενεί στους φοιτητές/τριες δυσφορία αλλά, τουναντίον, μια ευφορική σύμπλευση με το αντιπροσωπευτικό σύστημα.

16. ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΤΗΛΕΘΕΑΣΗ

Επεξεργαζόμενοι τα στοιχεία συσχέτισαμε όλους τους δείκτες της πολιτικής δυσαρέσκειας με το μέγεθος της τηλεθέασης, τη συνολική δηλαδή έκθεση στο τηλεοπτικό μέσο (βλ. Πίνακα 16). Θετική εξάρ-

ΠΙΝΑΚΑΣ 16

Τηλεθέαση και «πολιτική ικανότητα»

<i>Προτάσεις «1» & «2»</i>	<i>«Πιστοί τηλεθεατές» (%)</i>	<i>«Απλοί τηλεθεατές» (%)</i>	<i>Σύνολο (%)</i>
Συμφωνούν	53,3	41,3	46,3
Ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν	19,6	24,2	22,3
Διαφωνούν	27,1	34,5	31,5
Σύνολο	100,0	100,0	100,0

1. Η ψήφος είναι το μόνο μέσο που έχουν οι πολίτες για να επηρεάσουν τον τρόπο με τον οποίο η κυβέρνηση χειρίζεται τα πράγματα.

2. Άνθρωποι σαν κι εμένα δεν έχουν καμιά επιρροή στο έργο της κυβέρνησης.

τηση παρατηρήθηκε μόνο στο συνδυασμό «υψηλής τηλεθέασης» και «πολιτικής ικανότητας», στην αίσθηση δηλαδή των πολιτών ότι είναι (ή δεν είναι) σε θέση να επηρεάσουν τα πολιτικά δρώμενα. Προέκυψε λοιπόν ότι η μεγαλύτερη έκθεση στην τηλεόραση (οι «πιστοί» της τηλεόρασης) συνδέεται με χαμηλά επίπεδα «πολιτικής ικανότητας», και μάλιστα χαμηλότερα από το μέσο ποσοστό.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι στατιστική διαφοροποίηση υπήρξε στις δύο από τις τρεις ερωτήσεις που αντιστοιχεί στο δείκτη της «πολιτικής ικανότητας». Στην τρίτη ερώτηση συμφωνίας στο ότι «ορισμένες φορές η πολιτική φαίνεται τόσο μπερδεμένη που ένα άτομο σαν κι εμένα δεν μπορεί να καταλάβει τι συμβαίνει πραγματικά», δεν υπήρξε διαφορά. Αυτό είναι αναμενόμενο μια και, όπως έχουμε δει, οι φοιτητές/τριες, λόγω της συμμετοχής τους στην πανεπιστημιακή ζωή, δεν υποπίπτουν στο σύνδρομο του «ακατανόητου της πολιτικής».

Το γεγονός πάντως ότι υπάρχει διαφοροποίηση στις απαντήσεις των δύο πρώτων ερωτήσεων πολιτικής ικανότητας θα μπορούσε να οδηγήσει κάποιους στο συμπέρασμα ότι ο παθητικός χαρακτήρας της πρόσληψης των τηλεοπτικών προγραμμάτων περιστελλεί την υποκειμενική αίσθηση της ικανότητας του πολίτη. Αυτό ωστόσο απαιτεί περαιτέρω διερεύνηση.

17. ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΥΣΑΡΕΣΚΕΙΑ

Διασταυρώνοντας και τις 12 ερωτήσεις που αντιστοιχούν στους τέσσερις δείκτες της πολιτικής δυσαρέσκειας με τη συχνότητα παρακολούθησης των ειδήσεων και στα τρία μέσα, προέκυψαν σημαντικές αποκλίσεις για έξι από τις ερωτήσεις που απευθύνουμε. Ως προς το ραδιόφωνο, το οποίο χρησιμοποιείται κυρίως ως ψυχαγωγικό μέσο, δεν υπήρξε κάποια αξιολογή συσχέτιση σε καμία από τις ερωτήσεις.

Για την παρακολούθηση των τηλεοπτικών ειδήσεων –οι οποίες θεωρούνται συνήθως ότι ευνοούν, αν δε γεννούν, τον πολιτικό αρνητισμό–, αξιολογή διαφορά παρατηρήθηκε μόνο σε μια ερώτηση δυσπιστίας προς το σύστημα: οι ερωτώμενοι κλήθηκαν να απαντήσουν εάν συμφωνούν, διαφωνούν ή παραμένουν ουδέτεροι στην άποψη ότι «η χώρα κυβερνάται για το γενικό καλό». Το 53,3% διαφώνησε. Θα ήταν αναμενόμενο ίσως εκείνοι/ες που παρακολου-

ΠΙΝΑΚΑΣ 17
Η ανάγνωση των ειδήσεων στις εφημερίδες και η πολιτική δυσαρέσκεια

Συμφωνούν ότι (%):	Καθημερινά	3-4 φορές εβδομάδα	1-2 φορές εβδομάδα	Λιγότερο συχνά	Ποτέ	Γενικό ποσοστό
Η κυβέρνηση δεν κάνει τις σωστές ενέργειες στα διάφορα θέματα	78,2	81,3	85,0	75,9	67,7	79,6
Υπάρχει αρακτη διαφθορά στη δημόσια ζωή της χώρας	91,1	90,6	90,7	91,1	74,2	89,8
Τους πολιτικούς δεν πολυενδιαφέρει τι σκέπτονται άτομα σαν εμένα	58,4	63,5	64,3	66,1	77,4	64,2
Η ψήφος είναι το μόνο μέσο για να επηρεάσουν οι πολίτες τον τρόπο με τον οποίο η κυβέρνηση χειρίζεται τα πράγματα	41,6	45,8	39,3	42,9	61,3	43,3
Ορισμένες φορές η πολιτική φαίνεται τόσο μπλεγμένη που ένα άτομο σαν εμένα δεν μπορεί να καταλάβει τι συμβαίνει πραγματικά	26,7	28,1	37,9	46,4	80,6	38,3

θούν καθημερινά ή συχνά τις ειδήσεις από την τηλεόραση να διαφωνήσουν σωρηδόν με την παραπάνω άποψη, λόγω της προτίμησης του συγκεκριμένου μέσου στη σκανδαλολαγνεία και τον αρνητισμό. Κάτι τέτοιο ωστόσο δεν παρατηρήθηκε. Συνέβη ακριβώς το αντίθετο: όσοι παρακολουθούν τις τηλεοπτικές ειδήσεις λιγότερο συχνά από 1-2 φορές την εβδομάδα, και εκείνοι μάλιστα που ουδέποτε τις παρακολουθούν, δηλώνουν σε μεγαλύτερο βαθμό ότι η χώρα δεν κυβερνάται για το γενικό καλό (τα αντίστοιχα ποσοστά είναι 73% και 71%).

Οι απαντήσεις στις υπόλοιπες πέντε ερωτήσεις, στις οποίες παρουσιάζεται σημαντική απόκλιση από το γενικό ποσοστό, αφορούν τους αναγνώστες των ειδήσεων στις *εφημερίδες*. Οι ερωτήσεις αυτές αφορούν τη δυσπιστία, την αίσθηση της μη ανταπόκρισης του συστήματος και την πολιτική ικανότητα. Από τα ευρήματα του Πίνακα 17 φαίνεται ότι η διαφορά εντοπίζεται στην επιλογή «ποτέ». Από τη σύγκριση των ποσοστών αυτών, αλλά και από τα ευρήματα σχετικά με την παρακολούθηση των ειδήσεων στην τηλεόραση, που μόλις πριν σχολιάσαμε, προκύπτουν δύο πρώτα συμπεράσματα: α) Η ανάγνωση των ειδήσεων στον *Τύπο*, και όχι η παρακολούθησή τους στην τηλεόραση, ενδέχεται να συμβάλλει στη δυσπιστία απέναντι στις ενέργειες της κυβέρνησης και στην πεποίθηση ότι υπάρχει αρκετή διαφθορά. β) Ορισμένες στάσεις αποξένωσης και αρνητισμού *προϋπάρχουν* της συχνότητας παρακολούθησης των ειδήσεων στον *Τύπο* και την τηλεόραση. Από την άποψη αυτή, η επίδραση της έντυπης και ηλεκτρονικής ειδησεογραφίας στην καλλιέργεια αντιπολιτικών στάσεων μπορεί να θεωρηθεί περιορισμένη και δευτερογενής.

18. ΑΞΙΟΠΙΣΤΙΑ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΥΣΑΡΕΣΚΕΙΑ

Διασταύρωση των δεικτών, που διαμορφώθηκαν από 12 ερωτήσεις πολιτικής δυσαρέσκειας, έγινε και με τη δηλούμενη αναξιοπιστία των ΜΜΕ. Τα αποτελέσματα έδειξαν μια θετική εξάρτηση σε τρεις από τους τέσσερις δείκτες: την «πολιτική αποξένωση», την «πολιτική δυσπιστία/κυνισμό», και την αίσθηση «ανταπόκρισης του συστήματος». Μετά τη συγκέντρωση των απαντήσεων και στις τρεις ερωτήσεις ενός εκάστου δείκτη προέκυψε ο Πίνακας 18, στον οποίο διαπιστώνεται μια σχετική απόκλιση εκείνων που θεωρούν ό-

ΠΙΝΑΚΑΣ 18

Αναξιοπιστία των ΜΜΕ και πολιτική δυσαρέσκεια

	Αναξιοπιστία των ΜΜΕ (%)	Συγκεντρωτικό ποσοστό (%)
Αποξενωμένοι	87	80,2
Δύσπιστοι	97	83,5
Παραμελημένοι από το σύστημα	86	79,4

τι τα ΜΜΕ δε διαθέτουν αξιοπιστία από το γενικό ποσοστό. Φαίνεται λοιπόν ότι οι δυσαρεστημένοι από την πολιτική είναι βασικά και δυσαρεστημένοι από τα μέσα της δημόσιας επικοινωνίας. Δεν μπορούμε ωστόσο για την ώρα να εντοπίσουμε κάποια αιτιώδη σχέση ανάμεσα στις δύο μεταβλητές. Αυτό που μπορούμε να πούμε είναι ότι υφίσταται μια εκλεκτική συγγένεια ανάμεσά τους, υπό την έννοια ότι η γενικευμένη δυσαρέσκεια στη συνείδηση του φοιτητικού πληθυσμού αγκαλιάζει τόσο τις πολιτικές στάσεις και συμπεριφορές όσο και την εικόνα της δημόσιας επικοινωνίας.

19. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στο άρθρο αυτό επιχειρήθηκε μια πρώτη συστηματική καταγραφή και ερμηνεία των πολιτικών στάσεων και αντιλήψεων των φοιτητών της Αθήνας. Στην ανάλυση έγινε σύγκριση βασικών παραμέτρων της πολιτικής κουλτούρας του φοιτητικού πληθυσμού με στοιχεία που αφορούν τον γενικό πληθυσμό και τη νεολαία εν γένει. Από την ανάλυση των δεδομένων προέκυψε ότι:

- Οι φοιτητές επιδεικνύουν σχετικά μεγαλύτερο ενδιαφέρον για την πολιτική σε σύγκριση με τον γενικό πληθυσμό και την υπόλοιπη νεολαία.
- Όπως όλοι σχεδόν, οι φοιτητές διακατέχονται από αποξένωση, πολιτικό κυνισμό και υποκειμενική αναποτελεσματικότητα ή, αλλιώς, αναρμοδιότητα περί την πολιτική. Ωστόσο, κυριότατα λόγω της (δυννητικής) κατοχής του πολιτισμικού κεφαλαίου «επιστημονική γνώση», οι φοιτητές και οι φοιτήτριες δεν χαρακτηρίζονται από το σύνθηες σύνδρομο του «ακατανόητου της πολιτικής».
- Αν και σημαντικό ποσοστό του φοιτητικού πληθυσμού απορρι-

ππει τη διάκριση Αριστεράς-Δεξιάς, η πλειονότητα αυτοκατατάσσεται στο κέντρο της γνωστής κλίμακας, όπως εξάλλου και το γενικό κοινό.

- Παρόλο που καταφέρονται αρνητικά για τα κόμματα και τις φοιτητικές παρατάξεις, ένας στους τρεις περίπου δηλώνει ικανοποίηση από τη λειτουργία της δημοκρατίας στη χώρα.
- Η υψηλή τηλεθέαση δε σχετίζεται με το ενδιαφέρον για την πολιτική. Συσχετίζεται όμως με την αυξημένη ικανοποίηση από τη λειτουργία της δημοκρατίας και την περιορισμένη αίσθηση πολιτικής αρμοδιότητας, κάτι που μάλλον επιτρέπει σε κάποιον να πει ότι η υψηλή τηλεθέαση συμβάλλει στη θεαματικοποίηση του πολιτικού γίγνεσθαι και στην αδρανοποίηση των πολιτών-τηλεθεατών.
- Ορισμένες τάσεις αρνητισμού και αποξένωσης προϋπάρχουν και λειτουργούν ανεξάρτητα από την έκθεση στην τηλεοπτική και έντυπη ειδησεογραφία.